

NARODNA PROSVJETA

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost.

VLASNIK I IZDAVATELJ:

„HRV. UČITELJSKO DRUŠTVO „NARODNA PROSVJETA“ ZA ISTRU U PAZINU“.

Izlazi koncem svakog mjeseca. — Godišnja cijena 5 K. — Rukopisi se ne vraćaju.

SADRŽAJ: N N N N N N N N

Riječ početnicima.

Prirodni opis Istre. — Prof. Nikola Žic.

Povijest školstva u austrijskom Primorju.
— Antun vitez Klodić-Sabladoski.

Istri. — Pjesma. — Nadan Zorin.

Jugoslavenska Akademija i Istra.

Iz statistike o pučkoj školi.

Fiat justitia. — Hrv. učitelj.

Zapisnik glavne skupštine „Hrv. učiteljskog društva „Nar. Pr.“ u Pazinu“.

Vjesnik. — Književne obavijesti. Lične i školske vijesti. — Riječ našim pretplatnicima. — Glas natječaja. — (Omot.).

Na uvaženje!
Upravo je izašao
ISTARSKI DŽEPNI KOLEDAR
„JORGOVAN“
za god. 1909-10.

Sadržaj mu je: 1) Godina 1910. 2) Rodoslovje naše vladarske kuće. 3) Koledarij od rujna 1909. naprijed. 4) Mjesečne mišene. 5) Cijenik biljegovine. 6) Poštanski cijenik. 7) Kamatna skrižaljka. 8) Mjere i novci. 9) Računica. 10) Zabavni i poučni dio: Mučeniči Istri, pjesma. Šetnja po Puli i okolici (sa 16 slika). Na Učki, pjesma. Što je rat, ertica. Čedu, pjesma. Zmija, ertica. Ladjici, pjesma. Morá, ertica. Mudre rečenice. Dragica i Ivo i njihov zeko, pjesma. Odivažni Janko, pripovjest. Lasti, pjesma. Iskrice. Bjugunac, priča. 11) Pjevanka. 12) Smješice. 13) Zagoneške i rebusi. 14) Učiteljski i djački katalog. 15) Oglasi. 16) Bilježnica.

Obstize 240 stranica a uvezan je u cijelo platno.

CIJENA MU JE do 5 komada 50 p.
Naruči li se više od 5 komada dajemo ga u komisiju po 45 para komad. Odašilje se franko.

Naručbe upravljaju se na
Narodnu tiskaru i knjigovežnicu Laginja i dr.
Pula (Istra) ulica Giulia broj 1.

NARODNA PROSVJETA

Mjesečnik za školstvo, prosvjetu i književnost.

VLASNIK I IZDAVATELJ:

„HRV. UČITELJSKO DRUŠTVO „NARODNA PROSVJETA“ ZA ISTRU U PAZINU“.

Izlazi koncem svakog mjeseca. — Godišnja cijena 5 K. — Rukopisi se ne vraćaju.

Riječ početnicima.

(Nastavak.)

Ustrpljivost i svladavanje samoga sebe.

»Patience is a great preserver of order« veli američki pedagog Hughes i pravo tvrdi, da ćeš izgubiti vlast nad drugima, ako ne znaš svladavati sama sebe. Mirno držanje, koje nije posljedica flegmatična temperamenta, nego plod vlastitog svladavanja, djeluje zaista silno i sugestivno na razuzdane i nezrele ljude. Stara neka indijska riječ kaže: »Svladaj najprije sebe, ako hoćeš druge da pobijediš; kako hoćeš da druge privežeš za svoju volju, ako ne vlastitom moću?«

Razdražljiv i uzrujan učitelj ne vrši baš glavne zadaće svoga reprezentativnoga zvanja: U njega nema dostojanstva autoritete, niti mirna ravnotežja svakoga pravoga reda, on bo je slika i prilika rasula i nenadzirana nemira, koje hoće da u drugih svlada. Prema tome ne može takav učitelj uredno djelovati uza svu disciplinarnu radinost. Učitelji bez dostojanstva jesu najveći kvaritelji karaktera mladeži. Glavni uzrok proti batinjanju u školi je s toga i okolnost, što tjelesne kazni umanjuju u učitelju nastojanje da svlada sama sebe i oduzimlju mu mirno držanje. Odlučno značenje ovoga mira, kojim se ukroćuje mlade ljude, istaknuli su svi veliki pedagozi od vajakada.

Kako se je Vittorino da Feltres svladavao, pripovijeda se ovo: »Opazilo se je jasno, kada se je razljutio, pošto se je tada više uspravio i njegovo lice se je zacrvenilo. Zatim se je odmah snašao i nije se usudio da koga pokara, dā, niti da riječ izusti.« A Fenelon savjetuje uzgajatelju, neka više dana čeka prije nego pokara, da iščezne svaka osobna iritacija iz njegova glasa. Moraš djeci pokazati, da si uvijek gospodar samoga sebe. Ova načela su tako istinita i znamenita, da su sada opet pripoznata za općenje s abnormalnom djecom kao temeljni uvjet »pedagogike liječenja«. Uzgajati bez efekta prvo je pravilo

D 10
1984 8-46-B

— a to ima duboki smisao, jerbo nam kaže, da se može izliječiti i umiriti bolestan i izgubljen duh samo posve zdravim i prosvjetljenim duhom. No to vrijedi i za svaku vrst uzgoja. Najfundamentalnija pogrješka našega uzgajanja jest, da ponajviše upravo onda hoćemo da uzgajamo, kad sino mi sami izgubljeni pogrješkom drugoga. Jedva onda, kada sam posve »slobodan« od pogrješke drugoga, mogu njega sãma od nje osloboditi.

Hoćeš li da budeš mirna i sabrana držanja, moraš se odreći prečestog karanja i disciplinarnih povika, jerbo to kida simpatičan vez između učitelja i učenika, troši duševnu moć učitelja i prouzrokuje mnogo više nepažljivosti, nego li je odstranjuje. Tko bo ne može razred ukrotiti svojim držanjem, gospodujućim pogledom i koncentrovanom voljom, i tko ne može volju obuzdati mirnim razgovorom — taj neka do potrebnog mira dovada djecu nijemim, no strogim kaznama, ali neka zaboga uvijek ne ispravlja, opominje ni ne propovijeda. Kaošto nije dobro previše karati, tako nije dobra ni praksa mnogih učitelja, koji hoće da savladaju nemir u razredu glasnom osornošću i lupanjem ili silnim urlikanjem. Takova sredstva se brzo iscrpe, ne odgovaraju dostojanstvu učitelja, jerbo ga prikazuju kao konkurenta u vikanju, a to ga snizuje do nivoa djece, pa ih više zabavlja, nego li straši. Nasuprot: neka učitelj tim tiše govori, čim je veći nemir. Nije dobro ni pametno, ako učitelj radi jednoga nemirnjaka cijeli razred od rada odvraća. Neka ga pogleda eventualno iz bliza posve značajnim pogledom, i ako je potrebno neka ga iza sata pozove »privatim« na kratko razjašnjenje, mjesto da javno upućuje. U ostalom neka se nikad ne zaboravi, da nije istinska, duboka autoriteta samo funkcija volje nego i iskrene ljubavi: »Tko hoće da se ga boje, neka se trsi, da ga ljube.«

Prirodni opis Istre.

Prof. NIKOLA ŽIC.

IX. Flora i fauna.

Bez bilinskoga saga i živih bića priroda bi doista bila mrtva. Također Istri daje flora i fauna boju i život. Anorganski svijet nam tek zajedno sa organskim postaje potpuno jasan. Stoga uz litosferu, hidrosferu i atmosferu treba da u prirodnom opisu Istre bude još govor i o biosferi. Ali ovamo ne spada čovjek, premda je najsavršenije biće biosfere, jer on utječe na prirodu ne samo besvijesno kao biljke i životinje, koje su od nje veoma ovisne, nego i svijesno izvodi promjene na licu zemaljskom. Čovjek je prema zemlji, u kojoj živi, u osobitom snošaju, a taj više nije predmetom prirodnoga opisa, nego drugoga glavnoga dijela geografske nauke, antropogeografije.

I. Vegetacija.

Dio otočja i usko primorje istarskoga poluotoka spada u područje sredomorske ili mediteranske flore, kojoj daju bitnu oznaku vazdazelene biljke. Njima u očitj opreci sa srednje-evropskom florom lišće zimi ne otpada, zbog čega su silno osjetljive proti mrazu i niskoj temperaturi uopće, a od ljetne suše ih štiti debelo, kožnato lišće i ljetni san, kada im rast zapne. Ali sredomorska flora se kod nas ne može razviti u potpunoj mjeri, nego se javljaju samo onakove biljke, kojima manje smeta oštra bura inače blage zime. Na pr. paome uspijevaju u Istri samo na nekim veoma zaklonjenim mjestima (Lošinj), ali ploda ne daju, već su samo za ures. — Što je veća udaljenost od mora odnosno veća visina nad morem, ima mediteranskih biljki sukcesivno sve manje, a mjesto njih javlja se pontska ili panonska flora po srednjoj Istri i nižim predjelima Ćićarije, kamo je preko Rijeke došla iz hrvatskoga Primorja. U gorovitijem dijelu Ćićarije prevladuje baltička ili srednje-evropska flora, kojoj se na kranjskom Snježniku i našoj Učki pridružuju neki zastupnici alpinske ili gorske flore. Između ova četiri područja, što se u Istri sastaju iz krajeva međusobno veoma oprečnih, peta je flora neutralna ili domaća, ponajviše raširena po sivoj ili srednjoj Istri. Ovamo spadaju ne samo neke biljke posve endemične nego i mnoge iz područja baltičkoga i mediteranskoga, koje su se tako prilagodile našem kraju, da je teško odrediti, jesu li samo odlika (varietas) neke vrsti ili su baš nova vrst (species).

Oblici tla i njegove klimatske osobitosti jako utječu na floru. Opreke i prelazi od mediteranskoga na ostala podneblja odrazuju se u vegetaciji odnosno u njezinim područjima. Samo u nižim predjelima prodira vazdazelena mediteranska flora od mora dalje u zemlju zajedno sa mediteranskim podnebljem, a na strmim primorskim mjestima ograničuje se jedino na usko njihovo podnožje, pače gdje ju bura odviše zlostavlja, nestane je posve, kao n. pr. kod Plomina. Pontska flora živi u području pontske klime, gdje je vruće ljeto i studena zima kao s one strane krasa u panonskoj nizini, a baltička flora najbolje se razvija po Ćićariji, gdje vlada temperatura srednje-evropska i ima obilatije kiše kroz godinu a manje ljetne suše. Tamo je predjel istarskih velikih šuma. Dalje u visini na studenim isponima šume je sve manje, samo gdje gdje stoji klekovina (*pinus montana*) u alpskom području.

Na maloj istarskoj površini zastupane su dakle sve flore naše monarhije.

Ali različita je vegetacija i prema vrsti tla. Na suhom i toplom vapnenačkom tlu rašće bolje napreduje nego na vlažnom i hladnom flišu. Dođuše manje ima biljki na krasu, ali su raznolikije po vrsti i šarenije po boji. No ni habitus rašća nije svuda jednak t. j. ni jedna te ista biljka ne razvija se u svakom kraju jednako, nego se u borbi za opstanak prilagođuje osobitim prirodnim prilikama svoje okoline. Prema tome prima bilinski sag prema klimi

i tlu svoje osobito lice, a nas s geografskoga stanovišta zanima samo to, zanimaju nas samo pojedini tipovi vegetacije, a ne pojedine biljke: želimo znati, koju i kakovu fiziognomiju dobiva ovaj ili onaj kraj po svojoj flori.

a) Najizrazitiji tip mediteranske vegetacije je vazdazeleno grmlje, koje neki hrvatski zovu šipražje, a u Španiji je dobilo svoje ime maqui (prema tomu talijanski *macchia*), što je znanost općenito prihvatila. Šipražje je dakle grmlje, prelazna forma među šumom i pašnjakom, neznatne visine (1—3 m). Nalazi se samo uz obalu naokolo Sredozemnoga mora, gdje je podneblje blago i kišovito. Kod nas ga ima samo na otocima (Brioni, Lošinj) i na zapadnoj obali od Pule do Rovinja pa sve manje dalje preko Lima prema Porčeu i preko Raše prema Rapcu. Lijepo je razvito kod Pomera, gdje je jednu partiju šipražja fotografirao profesor Dr. A. Peter, a njegova je slika došla i u Philipsson-ovu »Europe« Sievers-ove »Allgemeine Länderkunde« na stranici 70. Uvijek je to vazdazeleno grmlje nedaleko od obale (2—3 km) i malo nad morem (do 50 m). Boje je tamnozeleno, tako da pravi lijepi kontrast bijeloj goloj obali i modroj morskoj pučini. Na mnogim mjestima je tako gusto, da je čovjeku teško probiti se kroza nj¹⁾, osobito ako se u njemu krije kojekakvo trnje (totovika — *smilax aspera*, šparoga, veprina — *ruscus*, kupina — *rubus* i šipak — *rosa*). Prati ga na mnogim mjestima i nadvisuje negdje planika (*arbutus*, *Erdbeerbaum*) negdje lovor, ovdje hrast (vazdazelena crnika — *quercus ilex*) ondje mirta, uz more pistacija, biserni cvijet (*ligustrum*) i t. d., tako, da je čovjeku ugodno lutati u toj mirisnoj i raznolikoj guštari, koja se uz primorje na mnogim mjestima u posljednjim vjekovima raširila na mjestu nekadašnje hrastove šume. Pastir šipražja ne voli, jer mu ne donša koristi nego mu pače ovcama škodi, ali ne će biti lak posao uništiti ga i zamijeniti šumom.

b) Drugačijeg je izgleda vazdazelena pustoš²⁾ po kvarnerskim otocima i istarskoj obali, naročito istočnoj od Pule do Rapca. Njezina je sivozeleno i aromatična vegetacija (vrijesak — *erica*, kuš — *salvia*, majčina dušica, ružmarin, margis — *helichrysum italicum*) od makije mnogo niža ($\frac{1}{2}$ m). Gdje-gdje se javlja koja borovica (u Istri kažu: smrekva; *juniperus communis*, *der gemeine Wacholder*) i još koje vazdazeleno grmlje, pod koje se pred sunčanom žegom rastrče ovice, što u stadu tuda pasu. Vazdazelena pustoš širi se od obale u veće visine, tamo do 150—200 m nad more, a onda prelazi u običnu krasku pustoš, kojoj zimi lišće otpada.

Ova dva do sada spomenuta tipa vegetacije zapremaju dakle malen dio Istre, i to uz primorje. Još je daleko manja površina Istre, što se nalazi preko 700 m nad morem. Ona obuhvata samo 312 km² t. j. više dijelove Ćićarije i

¹⁾ Veliki dio australske unutrašnjosti ima nekako sličnu vegetaciju (*scrub*), koju ni vatra ne može uništiti.

²⁾ Čini mi se, da ovo paradokšno ime dobro pristaje ovomu tipu vegetacije.

grbinu Učke. U tom visinskom području moguće je razlikovati druga dva tipa vegetacije: gorske livade te šumu bjelogoricu i crnogoricu.

Sva ostala Istra (koju ne pokriva mediteranska vegetacija, odnosno koja je ispod 700 m nad morem, — dakle veliki dio Ploče, cijela srednja Istra, Kastavština i niži dio Čićarije pa otočje) pokazuje u svom slabom bilinskom sagu bez obzira na obrađenu zemlju treća dva izrazita tipa: predjel kraskih pašnjaka i kraskih šuma. Nekada je sva ta Istra bila šumom pokrita, a danas je stablima veoma oskudna. Gdje su sačuvana, ostala je dakako i šuma, a na ostaloj većoj površini javlja se samo grmlje, zeleni i trave. Toj flori zimi lišće otpada, a samo ljeti oživljuje prirodu svojim zelenilom.

c) Kraska šuma sastoji većinom od raznih vrsta hrastova, (*quercus pedunculata* — lužnik, *pubescens* — magaričar, *sessiliflora* — ljutik, *cerris* — cer itd.), kojima se pridružuje grabar (*carpinus Betulus*), crnograb (*ostrea*) i crni jasen (*fraxinus*), a od grmlja klen (*acer campestre*) i drijenak (*cornus mas*), pa bagren (*robinia pseudoacacia*) i rašeljka (*prunus Mahaleb*) a gdje gdje brijest (*ulmus*) i po koja joha (*alnus*). Premda hrastova šuma nije svuda jednaka, opća joj je oznaka, da je dosta rijetka stablima i niska, a budući da joj je među stablima dosta trave za pašu, čini na mnogim mjestima prelaz od prave šume na kraski pašnjak, koji je tip vegetacije u Istri najrašireniji, što pokazuje slijedeći pregled.:

	obrađene zemlje	livada i pašnjaka	šuma	ukupno
u gornjoj Istri ima u ‰	8·5	52·5	37·5	98·5 ¹⁾
u srednjoj	27·5	37·0	29·5	95·0
u donjoj	34·0	29·0	34·5	97·5
a na otocima	18·0	51·6	30·2	99·8
ukupno u cijeloj Istri	22·0	42·5	32·9	97·4

Malo je dakle obrađene zemlje (oranica, vrtova i vinograda) u donjoj ili crvenoj Istri, mnogo manje u srednjoj ili sivoj, dok je na kvarnerskim otocima a pogotovo u gornjoj ili bijeloj Istri izvanredno zlo, osobito kad se uzme u obzir, da je i ta zemlja slabo plodna. Pašnjaci su u Istri skoro puštoši, od kojih je pučanstvu neznatna korist, a livada je veoma malo: na otocima livada nema (0·2‰), u gornjoj Istri 11·5, u srednjoj 13·5 a u donjoj 12·8‰. Sigurno najviše iznenađuju brojevi o šumama, za koje obično mislimo, da ih u Istri skoro ni nema. Za uspoređivanje evo podaci o Češkoj (također u ‰): kulturne zemlje 27·2, livada i pašnjaka 9·7, šuma 60·3, ribnjaka 1·9 i neplodnoga tla 0·9, ukupno 100·0 ‰.

d) Mjesto pašnjaka prostirala se svuda prije šuma, ali nerazboritost gospodara i kmetova ostavi nam bijednu ovu sliku, koja nas po sebi uči, kako je prošlost istarskoga pučanstva malo kulturna. Stari gospodari odoše, a kme-

¹⁾ Što u ovom stupcu fali do 100·0, pokazuje ‰ posve neplodne površine, za koju gospodar ne plaća zemljarine.

tovi se oslobodiše i postadoše gospodari-baštinici ove nevolje. Pašnjaci su svuda jednakog izgleda, a sastoje od šparoge (asparagus), raznih vrsta kupine, šipkâ, dirake trnovite (paliurus), pa osobito od usnača (labiatæ) i glavočika (compositæ), mirisavih zeleni (herbæ) kao majčine dušice (thymian), kuša ili kadulje (salvia), čubra ili saturlje (satureia), od različka (centaurea cyanus), kotrljana (eryngium), mlječike (euphorbia), a gdjegdje se javlja i što god hrastića i borovice, a po docima još crni trn (prunus spinosa) i rašeljka (prunus Mahaleb). Time nijesu nabrojene sve biljke, ali za glavnu oznaku dosta. Pretežu dakako razne vrsti trave.

e) Lijepih gorskih livada su obilnijom travom živahnijih boja ima na višim isponima Ćićarije, na Slavniku, Žbevnici, Planiku itd., a gdjegdje i u docima iznad 600—700 m, gdje radi veće vlage i izmjene topline u prisoju cvate u proljeću bujna flora gorska, a i južno-evropska, kao visibaba, sunovrat (ovčica) i mnogi kaćuni (orchideæ). Osjetljivija vegetacija traži dakako uvijek više sunca, a oporija se zadovoljava i osojnim položajem. I za čudo nije gornja Istra pašnjacima i livadama najsiromašniji kraj Istre, osobito oko Materije, Podgorja i Vodica, dakle u zapadnoj Ćićariji, dok istočna sa Brkinom ima najljepše istarske šume.

f) Tko želi da te šume vidi, mora se u gornjoj Istri, gdje su najznatnije, popeti iznad 700 m pa krenuti dalje od prometnih puteva u predjele na granici prema Kranjskoj (Brkin) i Hrvatskoj (Klana) ili u istočnu Ćićariju (kastavska i veprinačka šuma), gdje može više sati putovati u sjeni visokih bukva (fagus), breza (betula), javora (acer), brijestova i joha, kroz koja jedva gdje o podne probije koja sunčana zraka.

Rjeđe se putnik namjeri na crnogoricu (na pr. jelu nad Opatijom i lariš kod Dana), koja je običnija preko granice u Kranjskoj. Šuma se u Istri diže do najviših vrhunaca: Učka i Planik samo su na glavicama goli, a svi vrhunci u istočnoj Ćićariji su zašumljeni, jer su devastaciji bili manje pristupačni od šuma, što su niže uz naselja. Kao što je u Istri mnogo šume uništeno, propalo bi bilo u kratko vrijeme sve, da se nije oblast pobrinula i za zaštitu do sada sačuvanih i za novo pošumljenje (crnogoricom) golih površina, što je od neizmjerne gospodarske važnosti.

2. F a u n a.

Istra u pogledu faune čini sa Dalmacijom važnu životinjsku provinciju, kojoj je s kopnene strane prema sjevero-istoku teško odrediti granicu. Na sjeveru pokazuje sveze sa alpinskom, a na istoku s ugarskom faunom, dok cijeli primorski dio pripada mediteranskom području.

Najstarije žiteljstvo Istre dugo se moralo boriti sa zvjeradi (feræ), koja je živjela u tadašnjim gustim šumama i u mnogobrojnim našim pećinama. Ostataka lava (felis spelæa), hijene, medvjeda, rosomaha (gulo spelæus) i vuka

mного se našlo u spiljama zajedno sa ostacima prehistorijskoga čovjeka i njegova oruđa iz mlađeg kamenog ili neolitičnoga doba. Ali otkad je čovjek u historijsko vrijeme savršenijim oružjem jurišao na divlje zvijeri, mnogo ih je posve nestalo, a neke su vrsti u manjem broju i nadalje živjele daleko od ljudskih naselja. Najdulje se održao vuk, o kojem ima vijesti još u spomenicima XVI. vijeka. Danas više nema ni jedne. Sa većom kulturom istarskoga žiteljstva je dakle broj zvjerinja padao, a dakako broj domaćih životinja rastao.

Dok je u zemlji bilo više šuma, bijaše i broj i vrst divljači znatniji; do danas se uzdržaše: divlja mačka, lisica i jazavac od mesožderaca, kuna bjelica i lasica od kuná, jež i krt od kukcožderaca, vjeverica, puh, svizac, miš i zec od glodavaca, a u višem dijelu Istre živi još i srna. Inače nije od sisavaca Istra imala nikada što osobito pa nema ni danas.

Broj ptica je znatan, i to ptica stanarica (ćuk, vodomar ribar, gavran, vrana, svraka, kos, vrabac, golub, jarebica itd.) i selica, jer je poluotok istarski po svom položaju nekako most na Jadranskom moru, na kojem se one zaustavljaju, kad u razna godišnja doba putuju sa SI na JZ ili obratno. Jedne se ovdje zadržavaju dulje, a druge kraće vrijeme, pa neke kod nas grade, a neke ne grade svoja gnijezda. Premda se rijetko javljaju, najpoznatiji su neki sokolovi, jedna vrst orla i jastrijeb, koji svi idu među grabilice. Selice ostalih redova javljaju se češće i u većem broju.

Ali sve to nema osobite geografske znamenitosti, a dakako još manje ostale niže životinje (gmazovi i vodozemci, kukci itd.), što žive na kopnu ili u slatkoj vodi. Od zmija-otrovnica poznatije su kod nas i pogibeljne otrovni poskok osobito oko Lima i ridovka.

Važnija je morska fauna: ribe, mekušci i školjkaši. Prilike morskoga dna, plima i osjeka, morske struje, klimatske prilike i različita dubina mora čine, da je istarska obala osobito pogodna životu morske faune u velikom broju prerasličitih vrsti. U Jadranu svaka porodica nađe sebi zgodno mjesto i povoljne uvjete za siguran, često puta izvanredan razvoj.

Od sisavaca opazilo se do sada u Jadranskom moru samo osam vrsti. Dupin (*delphinus vulgaris* i *delphinus delphis*) je najobičniji. On prati brod na njegovu putu ili progoni jata srdelja, skuša i drugih malih riba, a često se zaplete i u mrežu, koju ribarima nemilosrdno raskida. Ostale vrsti se kod nas pojavljuju rjeđe.

Jadransko more je ribama veoma bogato. U Baltičkom moru živi samo 108, na norveškoj obali 180, na engleskoj 216 različitih vrsti riba, a u Jadranskom moru čak 300. Od toga živi uz istarsku obalu do 280 vrsti riba, a od tih je tek 100 vrsti žiteljstvu korisnih. Strah zadavaju čovjeku i ribi u moru neki psi, naročito *carcharodon Rondeletii*, koji se javlja osobito ljeti u vrijeme, kad uz našu obalu putuju u jatima tunji. Hrani se dakle ribama, a

tečno mu je i čovječje meso, zbog čega država nagrađuje (i sa 1000 K) čovjeka, koji ga uhvati.

Od spomenute stotine jedna je trećina naših riba velike gospodarske važnosti. Neke od ovih žive svuda uz istarsku obalu, a neke s mnogih razloga a naročito klimatskih većinom samo uz zapadnu ili istočnu, pače u Kvarneru ima nekih vrsti riba, kojih ne nalazimo na zapadnoj obali (kao tunj i polanda pa glasoviti norveški rak, komu ime kaže, da mu je domovina norveško more). K tomu valja uzeti u obzir, da je Jadransko more u sjevernom dijelu prilično plitko, a veća dubina od 50 m počinje tek kod Rovinja, tako da se od ovoga grada k jugu nalaze u moru mnoge vrsti riba, koje ćeš sjevernije naći malo kada ili nikada (kao kantar, bukva i salpa od porodice sciaenidae, ugor itd.).

Neka bude ovdje ipak nešto rečeno o biologiji onih riba, koje su istarskom žiteljstvu osobito korisne, premda ovo strogo ne spada u »prirodni opis« Istre.

Lubin ili smud (lat. labrax lupus, talij. branzino, njem. der Wolfsbarsch); dug do 80—90 cm i težak do 10 kg; veoma tečnog mesa, kojeg su već Rimljani i Grci cijenili; živi u jatima blizu obale na kamenitu dnu u dubini od 4—20 m; nalazi se često na ušću rijeka; veoma proždrljiv, pa se lako pomamljuje za udicom, a kad je uhvaćen, opire se svom silom; mrijesti se jeseni i zimi; hrani se racima, crvima i ribicama.

trlja batoglavica (mullus surmuletus, tria, die gestreifte Meerbarbe); do 20 cm duga i 0,40 kg teška; za mriješćenja (proljeće) ima po dužini žučkaste pjege; živi u ilovastom i muljevitom dnu; hrani se racima i mekušcima; jede svašta, i čovječje lješove; njezino je meso već Rimljanima bilo veoma tečno.

trlja bradaščić (mullus barbatus, barbon, die rote Meerbarbe); 25 cm duga; među našim ribama na trgu osobito cijenjena; javlja se naročito ljeti i jeseni; živi u društvu 6—8 milja*) daleko od obale u različitim dubinama na pjeskovitom i muljevitom dnu; hrani se mekušcima i racima; mrijesti se u proljeće.

kantar (cantharus lineatus, cantara, die braune Brasse) živi na kamenitom dnu u dubini do 40 m; mrijesti se zimi.

bukva (Box vulgaris, bobba, die Gelbstriemen) je malena; kod nas se javlja često u velikom mnoštvu; hrani se biljkama; živi blizu obale; mrijesti se u svibnju.

salpa (Box salpa, salpa, der Goldstriemen) slična prvoj, ali naraste do 2 kg težine; mrijesti se valjda također u svibnju; često se javlja.

arbut, (pagellus erythrinus, ribon, die rote Goldbrasse) javlja se često; mrijesti se ljeti; živi na otvorenom moru 5—15 milja daleko od obale.

lovrata (chrysochris aurata, orada, die Goldbrasse) do 50—60 cm duga i do 2 kg teška; veoma ukusnog mesa; javlja se često živi na kamenitom dnu u dubini od 10—15 m; veoma je pogibeljna gojenju kamenica, jer im svojim jakim zubima otvara školjke i jede meso; mrijesti se u studenom i prosincu; već je Rimljanima bila dobro poznata.

zubatac (dentex vulgaris, dental, die Zahnbrasse) nerijetko naraste 1 m dužine i 10 kg težine; izvrsno meso; javlja se često u velikim dubinama; za mriješćenja u srpnju ljuške mu zeleno svjetlucaju.

*) Jedna morska milja = 1852 metra, dakle skoro dva km.

modrak (maena vulgaris, menola schiava, der Laxierfisch) javlja se veoma često, osobito jeseni i zimi; živi u morskoj travi u dubini od 10—15 m; važan za hranu siromašnjoj obitelji.

gira (smaris vulgaris, marida, die Schnauzenbrasse) nalazi se u našim južnim obalnim vodama osobito jeseni i zimi u velikoj množini, a zadržava se u dubinama od 10—15 m u morskoj travi.

skuš (scomber scomber, scombro, die gemeine Makrele) do 40 cm duga i do 0,5 kg teška; veoma ukusnog mesa, ali se lako pokvari; najbolje u proljeću i jeseni; poznavali su je već Rimljani.

lokarda (scomber colias, lanzardo, die mittelländische Makrele); obje žive u nebrojenim jatima zajedno; mrijeste se zimi; javljaju se dolazeći iz većih morskih dubina dva puta u godini, prvi put od svibnja do srpnja, a drugi put od kolovoza do listopada, i to 5—10 milja daleko od obale u dubini od 10—30 m; hrane se većinom malim racima, ribama, mekušcima i ikrama; plodovitost tih riba je upravo izvanredna: jedna sama ženka izleže u godini dana 300.000—500.000 jaja, koja plivaju slobodno po morskoj površini (1 mm velika).

tunj (thynnus vulgaris, ton=tonnina, der gemeine Thunfisch) do 5 m dug i 4 q težak; ukusno crveno meso, na trbušnoj strani masnije i mekše; javlja se u jatima više puta u godini u stalno vrijeme; hrani se ribama, osobito srdeljama, incunima a i mekušcima; mrijesti se u lipnju.

polanda (pelamys sarda, palamida, der Bonitfisch) je 50—60 cm dug; naliči tunju, ali je manji i ima meće i tečnije meso; javlja se uvijek u brojnim jatima, često u društvu tunja; hrani se ribama, sipama, racima i biljkama; rado prati brodove.

šnjur (trachurus trachurus, suro, der gemeine Stöcker) do 30—40 cm dug; dobro meso; važan za hranu siromašnom puku; živi u većim dubinama uz obalu, a javlja se u jeseni u ogromnom mnoštvu, kad prati velika jata srdelja i incuna; mrijesti se ljeti.

cipal (mugil cephalus i srodni, cefalo=cievolo, die Meeräsche) ima ih 5 vrsti; do 40—50 cm dug; ukusno meso; njegovu ikru jedu kao kavijar pod imenom »bottarga«; živi u brakičnoj vodi i na ušćima rijeka; love ga osobito zimi i u velikom mnoštvu; uhvaćen u mrežu nastoji velikim skokovima da se oslobodi; mrijesti se jeseni; voli muljevito dno, gdje nalazi mnogo bilinske i životinjske hrane.

glavoč (gobius, guatto, die Meergrundel); 3 vrsti; hrane se njime siromašniji; mrijesti se izim jeseni cijelu godinu; živi u brakičnoj vodi i blizu obale u dubini od 15—30 m zakopan u mulju, gdje izruje osobito zimi među korjenjem resine duge rovove, u kojima mužjak po prilici dva mjeseca čuva mlade, što se iz jaja razvijaju; hrani se racima i crvima svake vrsti.

igla (belone vulgaris, angusigolo, der gemeine Grünknochen) preko 50 cm duga; dosta znamenita hrana za puk; živi uz obalu u velikom društvu do 15 m dubine, osobito za mrješćenja u proljeće.

incun (engraulis encrasicolus, sardon, die Anchovi); manji je ali tečniji od srdelje; u ribarnici često; već su ga Rimljani poznavali, a danas je važan kao konzervirana riba; kod nas se mrijesti u lipnju, srpnju i kolovozu; tada prolazi našim morem u velikim jatima 1—10 milja daleko od obale u dubini od 1—40 m.

srdelja (clupea sardina, sardella, die Sardelle) duga do 15 cm; važna za hranu svježaa, a još važnija za industriju (konserva). Dolazi u velikim jatima kao prava blagodat obalnom pučanstvu, jer ju love ne samo ribari po zanatu, nego jednako i poljodjelci i pastiri, ostavljajući za kratko vrijeme svoj dnevni posao; kod nas se javlja već u ožujku,

a u velikim jatima od travnja do rujna; zimi se povuče u veće dubine, gdje se mrijesti. Veliku korist od nje ima osobito zapadna istarska obala.

ugotica dugonosica (merlangus euxinus, molo, der Mittelmeerdorsch) je 20—25 cm duga; dobro meko meso; javlja se osobito često u jeseni i zimi; velike gospodarske važnosti; uvijek u većem društvu; mrijesti se zimi; najbolji lov u travnju i svibnju.

iverak ili list (platessa passer, passera, die gemeine Scholle) je najobičniji iz porodice listova u jadranskim vodama; težak do 0.25 kg; meso slabije vrsti; živi rado na ušću rijeka, gdje se osobito zimi javlja u velikom mnoštvu; mrijesti se u studenom i prosincu. platuša ili jezik (solea vulgaris, sfoglia, die Seezunge) 30—35 cm duga; 0.5 kg teška; meso tečnije od iverkova; ne kvari se brzo pa ga daleko šalju u trgovinu; voli plitke i pjeskovite vode uz obalu (2—6 milja) u dubini od 5—15 m; hrani se naročito malenim školjkama, racima i crvima; mrijesti se kod nas u jeseni.

jegulja (anguilla vulgaris, bisato, der gemeine Flussaal) preko 1 m duga; ukusno, ali masno i teško probavljivo meso; mnogo je dođe na trg, ali se je također mnogo konzervira.

ugor (conger vulgaris, grongo, der gemeine Meeraal) do 3 m dug i do 25 kg težak; ukusnije meso od jeguljina, jede se većinom svježe.

moruna (muraena Helena, murena, die gemeine Muräne) do 1 m duga; njezino meso bilo je poslastica već Rimljanima, koji su je u velikim ribnjacima hranili također mesom svojih robova; javlja se u proljeću, ali rijetko; živi pojedince, na kamenitom tlu; znade ugristi ribara i pogibeljno.

žutulja (trigon pastinaca, matan, der gemeine Stechroche) često do 1 m duga i 6 kg teška; mrijesti se cijele godine osim ljeta; veoma grabežljiva; živi u većim dubinama, osobito na pjeskovitom i muljevitom dnu; ukopa se u pijesak i čeka na plijen; hrani se mladim jezicima (platušama) i racima; na repu ima oštre bodljike kojima se žestoko brani, a može njima i opasno raniti.

Od mekušaca su poznati glavonošci (cephalophoda): sipa (sepia officinalis, seppa, der gemeine Tintenfisch), sipica (sepiola Rondeletii, sepolina, der kleine Tintenfisch), liganj (loligo vulgaris, calamaro, der gemeine Kalmar) i hobotnica (octopus vulgaris, folpo, die grosse Sprute), — onda neki školjkaši (lamellibranchiata): kamenica (ostrea edulis, ostrica, die essbare Auster), dagnja (mytilus edulis, pedocchio, die essbare Miesmuschel), mušul (arca Noae, mussolo, die Noahs Arche) i od puževa (gastropoda) volak (murex brandaris, garusa, das Brandhorn).

Od člankonožaca su najznatniji raci (crustacea): jastog (homarus vulgaris, astice, der gemeine Hummer) preko 60 cm dug, veoma ukusnog mesa; vabić (squilla mantis, canocchia, der Heuschreckenkrebs) do 15—18 cm dug, dobrog (u siječnju) mesa; rak norveški (nephrops norvegicus, scampo, der norwegische Krebs), koji živi samo u Kvarneru, do 18 cm dug, hvataju ga mnogo u jeseni i u zimi te izvažaju; pauk morski (maja squinado, granzo mužjak, a ženka granzeola, der grosse Spinnenkrebs) do 17 cm dugoga truga javlja se u proljetnim mjesecima, osobito na zapadnoj istarskoj obali u velikoj množini, a ima veoma ukusno meso, naročito u travnju.

Od bodjikaša (echinodermata) živi u našem moru 25 vrsta morskih zvijezda (asteroidea); 22 vrsti trpova (holothurioidea), među njima cucumaria tergestina (die Triester Seegurke); onda 11 vrsta ježeva (echinoidea), od kojih je poznatiji toxopneustus lividus ili sphaerechinus granularis (riccio di mare), jer se jaja toga morskoga ježa jedu već od rimskoga doba; i konačno 1 vrst stapčara (crinoidea) dlakavica sredozijska (antedon rosacea).

Od najnižega životinjskoga reda mješinaca (coelenterata) ističu se žarnjaci (cnidaria), koji plivajući po gornjim slojevima rasvjetljuju more, kad se u velikom broju pojave, tako da svojim fosforesciranjem i svjetlucajem u raznim bojama odmah iza zalaza sunca pobude u motricu najveće iznenađenje; moruzgve (anemonia), od kojih siromašnije pučanstvo jednu vrst (anemonia sulcata, madrona, die Seeanemone) također jede; konačno spužva (euspongia officinalis var. adriatica, spugna, der Badeschwamm), koju dalmatinski Krapljani odavna love ostima također u našim vodama i šalju u trgovinu, kaošto njihovi susjedi Zlarinjani vade iz mora koralj crveni (corallium rubrum, corallo nobile, der rote Edelkoralle), što se u Jadranu nalazi samo južnije uz dalmatinsku obalu na nekoliko mjesta. (Svršit će se.)

Povijest školstva u austrijskom Primorju.

ANTUN vitez KLODIČ-SABLADOSKI.

(Nastavak.)

Polazak škole.

Svijetla i zračna školska soba i njezino shodno uređenje djeluje ugodno na dječju ćud, krijepi njihovo zdravlje i pospješuje polazak škole: i upravo školski polazak čini djecu inteligentnijom i time sposobnijom, da nešto steku, radi čega on postaje čimbenikom općega blagostanja. I u ovom pogledu moramo se pohvaliti s lijepim naprijetkom od god. 1870. amo, kako će slijedeći brojevi pokazati:

u kotaru	godine 1869./70.				godine 1869./70.			
	bijaše za školu obvezatne djece u dobi				polazilo je školu djece u dobi			
	od 6.—12. g.		od 12.—14. g.		od 6.—12. g.		od 12.—14. g.	
	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske
Tolmin	2577	2526	745	641	2035	1935	548	472
Okolica Gorice	3602	3498	1184	1131	1189	1094	303	214
Sežana	1625	1478	418	376	1175	1028	250	199
Gradiška	4265	3340	837	793	3438	3030	480	400
Grad Gorica	985	990	267	235	383	453	107	85
Svota	13054	11832	3451	3176	8220	7540	1688	1370

Polazilo je dakle svagdašnju školu 63⁰/₀ za školu obvezatne djece u dobi od 6.—12. godine.

No budući da su se otvarale nove škole i raširivale jur opstojeće, rastao je broj polaznika od godine do godine.

Godine 1899.—1900. bilo je:

u kotaru	za školu obvezatne djece u dobi				polazilo je školu djece u dobi			
	od 6.—12. g.		od 12.—14. g.		od 6.—12. g.		od 12.—14. g.	
	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske	muške	ženske
Tolmin	2229	2221	637	702	1941	1928	467	564
Okolica Gorice	4814	4662	1677	1664	4299	4347	1624	1472
Sežana	2497	1988	700	627	1995	1988	653	398
Gradiška	4985	4648	1205	1139	4810	4545	1038	1049
Grad Gorica	1195	1156	422	408	693	574	147	187
Ukupno	15720	14675	4641	4540	13738	13382	3929	3670

Tako je polazilo godine 1899.1900.:

a) Javne pučke škole 34.719 dječaka i djevojčica.

b) Privatne pučke škole 1193 dječaka i djevojčica.

c) Više škole, obrtne i poljodjelstvene škole ili strukovne školske tečaje 1346 dječaka i djevojčica.

Polazilo je dakle školu 37.258 dječaka i djevojčica. Pošto je pako od 39.376 za školu ubrojene djece 393 bilo preko 4 km od škol. zgrade, 327 sa tjelesnim manama, 1132 slabahnih i boležljivih a 115 djece nije moglo u bližnje škole radi premaleni prostorija, to se može reći, da su g. 1890.900. školu polazila gotovo sva djeca, koja su bila zaista obvezatna, naime 99.6⁰/₁₀.

Broj učitelja.

Da se postigne ovako povoljan uspjeh, kako smo evo gore naveli, samo se po sebi razumije, da se je i broj učitelja morao pomnožiti.

Kako je znatno poskočio broj učitelja, kazuje nam ova prijeglednica:

K o t a r	Broj učitelja u škol. godini	
	1869.1870.	1899.1900.
Tolmin	9	35
Okolica Gorice	22	78
Sežana	15	39
Gradiška	26	61
Grad Gorica	12	13
Ukupno	84	226

Razlika između broja učitelja godine 1869. | 1870. i 1899. | 1900. iznaša dakle 142.

Osobito se je od godine 1869. | 1870. pomnožio broj učiteljica, kako je razvidno iz slijedeće tabele:

K o t a r	Broj učiteljica u škol. godini	
	1869. 1870.	1899. 1900.
Tolmin	—	10
Okolica Gorice .	—	34
Sežana	—	11
Gradiška	15	71
Grad Gorica . .	6	24
Ukupno . .	21	150

Razlika u broju učiteljica obiju školskih godina iznaša dakle 129.

Gimnastika.

Osim toga što se je skrbilo za gradnju i uređivanje novih školskih zgrada po higijenskim zahtjevima, nastojalo se je, gdje je bilo moguće, da se u škole uvede i gimnastika, ne bi li se tako potpomagao fizički razvoj škol. mladeži.

Dok se nije naime pred god. 1869. pazilo na gimnastiku, opstojalo je godine 1899. | 1900.:

u kotaru	gombališta	poučavalo se gimnastiku u školama
Tolmin	—	—
Okolica Gorice .	24	24
Sežana	—	33
Gradiška	—	17
Grad Gorica . .	—	5
Ukupno . .	24	79

Svakako poučavale su se samo proste vježbe, pošto — kako kažu gornji brojevi — imadaše malo škola prostorije za gimnastiku i gombalište. Međutim vidi se od god. 1869. amo i u ovom pogledu neki napredak.

Ženske ručne radnje.

Poučavalo se u ženskim ručnim radnjama:

u kotaru	g o d i n e	
	1869.	1870. 1899. 1900.
	n a š k o l a m a	
Tolmin	—	30
Okolica Gorica .	—	63
Sežana	1	28
Gradiška	15	52
Grad Gorica . .	5	5
Ukupno . .	21	178

Broj škola, u kojima se poučavalo u ženskim ručnim radnjama, pomnožio se za 157, što pokazuje, da se je otvorilo toliko novih izvora blagostanja i ugodnije egzistencije.

Tečajji za daljnu naobrazbu.

Da se u narodu pobudi smisao za poljodjelstvo a time podigne i blagostanje, potpomažu ne malo i poljodjelstveni tečajji za daljnu naobrazbu i školski vrtovi.

Godine 1900. bijaše 146 takovih tečajja, a bijahu spojeni sa pučkim školama; polazilo ih je 1944 učenika. Obrtna tečajja za daljnu naobrazbu bijahu 4 sa 310 učenika.

U ostalom ima i razvoj tečajja za daljnu naobrazbu u Gorici-Gradiški svoju povijest.

Kako je prije spomenuto, objavljene budu naredbom presidija c. kr. pokrajinskih školskih vijeća za Primorje od 10. kolovoza 1878. br. 5332|VII. nastavne osnove za sve kategorije pučkih škola.

Kad se je te osnove izrađivalo, predmijevalo se je, da će za školu obvezatna djeca polaziti svagdašnju školu šest godina, t. j. od 6. do 12. godine života, a dvije godine — naime od 12. do 14. godine života — predviđene tečajje za daljnu naobrazbu, koji će se spojiti sa pučkim školama i biti prema okolnostima obrtni ili poljodjelstveni; poučavat će se od 6 do 12 sati na sedmicu u one dane, kako se to odluči za svaku školu posebice.

Pošto je pako po nastavnim osnovama od god. 1878. broj nastavnih sati na jednorazrednim školama bio tako velik, da nije učitelj jednorazredne škole imao vremena da poučava i u tečaju za daljnu naobrazbu, koji je bio uz njegovu školu, zato je — saslušav mnijenje kotarskih učiteljskih konferen-

cija — odlučilo c. kr. pokrajinsko škol. vijeće naredbom od 11. prosinca 1879. br. 886, da se ima poučavati na tečajevima za daljnu naobrazbu, koji su uz jednorazrednicu, samo 4 sata, a ukupni broj sati na sedmicu za svagdašnju školu reducirao se na 30.

Nakon dvogodišnjeg iskustva uvidjelo se, da se u 4 sata na ćedan ne može postignuti željeni cilj tečajeve za daljnu naobrazbu.

C. kr. pokrajinsko školsko vijeće odredilo je stoga naredbom od 9. siječnja 1892. br. 1046 ex 1891,

1. da se od početka školske godine do 1. svibnja

a) na jednorazrednicama doda još jedan sat na sedmicu,

b) a na dvorazrednicama ili na školama od više razreda dva sata;

2. da se od 1. svibnja do konca škol. godine nastava u tečajima za daljnu naobrazbu reducira na dva sata na sedmicu;

3. da treba trinaest- i četrnaestgodišnje djevojke na višerazrednim školama kroz cijelu godinu poučavati posebice (odijeljene od dječaka) 2 sata na sedmicu, a da se na jednorazrednicama, gdje se ne može odijeliti djevojčice od dječaka, poučava po jedan sat u računstvu i pismenim sastavcima skupno sa dječacima;

4. da se na shodan način skрати broj nastavnih sati za svagdašnju školu od početka školske godine do 1. svibnja, da se dobiju sati za tečaj za daljnu naobrazbu a da se ipak ne prekorači maksimum (30 sati); od 1. svibnja dalje ne smije se pako umanjiti broj nastavnih sati svagdašnje škole;

5. da se uz jednorazrednice, na kojima se u poljodjelstvu ne može poučavati, ustroji opći tečaj za daljnu naobrazbu, u kojem će se obrađivati ono što je najznamenitije za praktični život.

Naredbom od 26. ožujka 1882. br. 48 odredilo je c. kr. pokrajinsko školsko vijeće, neka se izdavaju svjedodžbe otpusnice školskoj djeci jedva onda, kad apsolviraju tečaj za daljnu naobrazbu. U pojedinim kotarskim učiteljskim konferencijama opetovano se je pretresivalo i ustanovilo, što se tiče osnivanja tečaja za daljnu naobrazbu i gradiva, koje se u njima ima obravnavati, da će se naime na tečajima uz jedno- i dvorazredne pučke škole poučavati 1 sat i pô u čitanju i sastavcima, 1 sat i pô u računanju, 2 sata na sedmicu poljodjelstvo, a na višerazrednim školama pako po 2 sata u jeziku i računstvu i po 2 sata na sedmicu u poljodjelstvu ili risanju (kako to već zahtijevaju mjesne okolnosti).

Osim toga treba poučavati na tečajevima za daljnu naobrazbu 1 sat na sedmicu i vjeronauk.

Poučavat će se četvrtkom, kada nema svagdašnje škole za djecu od 6. do 12. godine, i nedjeljom.

Ako budu c. kr. kotar. škol. nadzornici iz svih sila nastojali o polasku tih škola, tada se smije očekivati, da će vremenom i postignuti željeni cilj.

Dandanas treba na mnogim mjestima još mnogo učiniti u tom pogledu. Za procvat tečajâ za daljnu naobrazbu ne smije se prezreti niti slijedeće sredstvo: Treba nagrađivati novčano pojedine učitelje, koji s priznatim uspjehom poučavaju na takvim školama.

Ne smije se zatajiti, da su se i privatnici zauzimali za razvoj obrtnih škola (ustanova Macari u Gradiški).

Sa zahvalom mora se istaknuti, da je država u smislu naredbi ministarstva za bogoštovje i nastavu od 24. veljače 1883. br. 3674. i od 5. travnja 1883. br. 6495 znatno potpomagala cijeli niz obrtnih škola za daljnu naobrazbu kao talijansku u Gorici, drugu, koju uzdržava »Školski dom« u Gorici, zatim onu u Nabrežini, Renčama i Foglianu; te su potpore iznašale u sunčanoj godini 1900. ukupno 8600 K. Osobito se pako mora naglasiti, da uzdržava država osim toga na vlastite troškove strukovnu školu za stolarstvo u Marianu, strukovnu školu za pletenje košara u Žagi i Foglianu, strukovnu školu za čipkarstvo u Čepovanu, u Dolenjoj Otlici i u Bovcu, koje su sve vrlo dobro pohađane.

Kod prijegleda gornjih podataka za unaprijeđivanje poljodjelstvene i obrtne nastave nameće se samo po sebi pitanje, otkle da se uzme učiteljske osobe za takve škole. I sa zahvalom mora se ovdje napomenuti, da je c. kr. ministarstvo za bogoštovje i nastavu odobrilo, da se pozovu posebni strukovno izobraženi glavni učitelji za poljodjelstvo i risanje na c. kr. primorsku učiteljsku školu u Koprnu, koja se je 1875. otvorila i o kojoj će biti govora dolje u poglavlju »Istra«. Istodobno dalo je to ministarstvo c. kr. pokr. šk. vijeću sredstava, da uzmogne iznajmiti vrt za pokus i providjeti dvoranu za risanje potrebitim posobljem i učilima. Osim toga obdržavali su se na talijanskoj i slovenskoj sekciji pokrajinske poljodjelstvene škole u Gorici (otvorena 1870.) izmjenično od vremena do vremena tečajji za daljnu naobrazbu za učitelje.

Da se odgoji učitelje risanja, organizovao se u glavnim praznicima školske godine 1898./99. i 1899./900. na državnoj obrtnoj školi u Trstu učiteljski tečaj za risanje, koji je polazilo 8 učitelja iz Gorice-Gradiške. Plan za taj tečaj udesio se tako, da se je nastavno gradivo podijelilo na tri dijela, a svaki dio se je predavao u glav. praznicima triju godina uzastopce od 16. julija do 31. kolovoza a to za to, jer ne bi inače mogli učitelji pohađati taj kurs tokom škol. godine, budući da ne bi bili mogli imati zamjenika na svojim školama.

Godine 1875., 1876. i 1877. uzdržavala je država tečaj za učiteljice ručnih radnja u Tolminu, ali ga je ukinula, kad je minula najpreča potreba takvih učiteljica.

(Nastavit će se).

O zemljo mila — čarni zavičaju —
Ah! kako na te da ja zaboravim?
Ta kako da ti kraje ne proslavim,
Životu mom gdje davno dani traju.

Da za te bi'ednu »viši« više haju,
Da putem poći dopuste ti pravim,
Da opoje te načelima zdravim,
Da silnici ti rane ne zadaju :

Ti svi'eta ovog ponajljepšim krajem
Bi za me bila — dà — zemaljskim rajem —
U krilu tvom bih sretne vio dane.

Zaboravio na sve ljute rane —
U pjesmi tvoje slavio bih čare,
Dok sveta čuvstva moje srce žare.

Nadan Zorin.

Jugoslavenska Akademija i Istra.

Veliki duh i srce Strossmayerovo podiglo je i namrlo svemu narodu južne Slavije a napose Hrvatima rodoljubni znanstveni zavod, koji ima u svom radu uvijek na pameti također Istru, pa je s tim čudnovatije, da se istarski Hrvati malo zanimaju za svoju Akademiju u Zagrebu, koja ni u svojim ovogodišnjim publikacijama (I. serija knjigâ za godinu 1909.) na nas ne zaboravlja.

Samo su tri čovjeka u Istri (a i od tih samo jedan Istranin) i pet zavoda, koji su pretplatnici Akademijskih knjiga (među njima i učiteljište u Koprju, sada valjda mjesto ovoga hrvatsko u Kastvu). K tomu valja još naglasiti, da su svi ti istarski prijatelji zagrebačke Akademije na otoku Krku osim jednoga (u Puli) i spomenutoga učiteljišta. Za čudo ni državne gimnazije u Pazinu nema među pretplatnicima: ona uživa Akademijske publikacije od Đačkoga pripomoćnoga društva, komu je Akademija sve darovala a i nadalje šalje na dar. Società istriana di archeologia e storia patria u Poreču prima neke knjige od Akademije u zamjenu za svoje Atti e Memorie.

A trebalo bi da Akademija ima u Istri više pretplatnika, jer je siromašna, jer ima u njoj i istarskih učenjaka, pa bismo se već s našega provincijalnoga gledišta morali zanimati za njihov rad, — i jer ona proučava

također Istru, zemlju i narod, našu prošlost i sadašnjost, pa nas tako otkriva sebi i stranomu svijetu u pravom svijetlu istine.

U svečanoj sjednici Akademije (v. Ljetopis njezin za god. 1908.) rekao je njezin tajnik (sada već pokojni) Dr. Fran Vrbanić pred cijelim učenim i biranim zborom: »Slika o gospodarskim prilikama nije onakova, kakova bi morala biti prema velikim zadacima, koji u svakoj grani znanosti čekaju ovaj naš znanstveni zavod. Mi smo u ostalom u okviru dosta slabih materijalnih sredstava, kojima raspoložemo, i ove godine učenomu svijetu prikazali i u svoje znanstvene zbirke sabrali toliko građe za daljni znanstveni rad, da se tolikim radom u razmjeru svojih sredstava ne mogu pohvaliti ni naše družice, koje se mogu podičiti daleko većim glavnica i daleko većim prihodom od naše Akademije . . . redovni prihodi ne dosežu, da svake godine javnosti predamo ni po jednu svesku svojih redovnih periodičkih izdanja.« Nije ni čudo, da tajnik ovako jadikuje, kad znamo, da Akademija ima u svemu samo 153 pretplatnika! To je prosto sramota za hrvatsku inteligenciju! A ipak Akademija izdaje godišnje ne jednu nego (uz potporu hrvatske vlade i sa postocima od svojih glavnica) desetak knjiga i to sve za 20 K. Ali uza sav stereotipan »Poziv na pretplatu« (— »Tko sabere deset pretplatnika i pošalje pretplatninu, dobit će badava po jedan primjerak svih navedenih knjiga. Sve prijatelje Akademije i hrvatske narodne knjige molimo, da nastoje prikupiti što veći broj pretplatnika« —) broj pretplatnika već dugi niz godina jedva se mijenja.

Među pravim članovima Akademije ima danas i jedan Istranin g. Dr. Andrija Mohorovičić, realno-gimnazijski profesor i privatni docent na sveučilištu u Zagrebu, po struci meteorolog, koji također vodi u Zagrebu meteorologijski opservatorij i centralu za sve meteorologijske postaje u Hrvatskoj, a među članovima dopisnicima Istranin je g. Ivan Milčetić, gimnazijski profesor u Varaždinu. Dok se prvi po svojoj struci u svom radu malo može obazirati na nas, drugi ima kao slavista u svom naučnom radu uvijek tako na pameti Istru, da ga možemo nazvati istarskim zastupnikom u Akademiji. U istom smislu radio je pred njim u njoj te je nekako predčasnik Milčetićeov pk. Dr. Ivan Črnčić, natpop sv. Jeronima u Rimu, oba sa otoka Krka. Črnčić je prestao raditi i živjeti 1897., a Milčetić je u kolu akademika od g. 1893., dok je Mohorovičić izabran pravim članom g. 1898.

No žalosno bi bilo, kad bismo smatrali svojom dužnošću, da cijenimo Akademiju samo za to, jer ima u njoj nekoliko Istrana. Nisu ni drugi njezini članovi u svom radu zaboravljali ni ne zaboravljaju na nas. Na pr. sam predsjednik Tade Smičiklas i član Vj. Klaić kao historici, Dr. Körbler kao literarni historik, počasní član Trnski kao pjesnik, Jagić i Budmani kao slaviste, Srbin Cvijić (sveuč. profesor u Biogradu) kao geograf, onda od pokojnih članova Kukuljević i Ljubić kao literarni historici, Matković kao geograf, Nijemac

Dümmler kao historik, Pilar kao geolog, Šulek kao botanik, Brusina kao zoolog i t. d.

Kada je Gaj za god. 1836. svojim »Novinama« i »Danici« na čelo postavio ime ilirsko, izdao je ovaj proglas: »Evropa prispodablja se sjedećoj djevojci, i u toj prilici jednim pogledom vidimo, da ova djevojka rukama drži jednu na tri ugla osnovanu liru, koju si na prsa naslanja. Ova lira glasila je u davnoj prošastnosti najugodnijim naravskim glasom, kada se jošće sve skladno složene strune ili žice milimi vjetrići gibaše. Ali jednoč podigne se strahoviti vihar od juga i zahoda, a zatim silna bura od ishoda i sjevera, strune odapnu se, te nestade sloge i milenih glasova. Ova lira jest Ilirija na tri ugla med Skadrom, Varnom i Bjelakom osnovana. Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istrija, Kranjska, Štajerska, Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Dubrovnik, Bosna, Crna Gora, Hercegovina, Srbija, Bugarija i dolnja Ugarska. Što možemo sada, gdje svaki za slogom uzdiše, bolje željeti, nego da se na velikoj Europe liri sve nesložne strune opet složne i slastju ugodnih glasova proslave vjekovitu mladost sjedeće djevojke. A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj dostignemo, dokle se svaka struna posebi tuđemu skladnoglasju prilagađa? Prestanimo svaki na svojoj struni brnkati, složimo liru u jedno soglasje, jerbo je i ona samo jedina, premda su njezine strune svaka za se više ili manje od prvoga naravskoga glasa odaljene. Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj su duhom slavjanskim zabilježene lire naše negdašnji slatki glasovi, polag njih složimo ponovljenim skladnoglasjem Europe dragocjenu liru Iliriju.« Danas tu liru imamo: to je Jugoslavenska Akademija, a njezin glas mora da se i u Istri više čuje i sluša.

I zato evo hoću da ovdje izvijestim o radu Akademije, koji je objelodanjen u I. seriji knjiga za god. 1909., naročito u koliko se taj rad odnosi na Istru. Izdano je 6 knjiga i sve su za nas važne.

Ogledajmo »Ljetopis« (za 1908). Tamo ćemo naći, da je Akademija dala 300 K potpore Dru. A. Forenbacheru, botaniku i — mislim — asistentu Narodnog muzeja u Zagrebu, za putovanje u g. 1909. po Kvarnerskim otocima i Dalmaciji pod uvjet, da rezultate svojih istraživanja priopći u publikacijama Akademije, a tako je dala 400 K i fra Stjepanu Ivančiću (iz Cresa), da može doštampati svoju povijest franjevačkoga III. reda i glagolskoga bogoslužja po Dalmaciji, Kvarnerskim otocima i Istri. Dalje doznajemo (što bi dobro bilo, da smo već prije doznali), da se »ljubaznim nastojanjem nar. zastupnika g. prof. Vjekoslava Spinčića moglo pristupiti sistematičkomu istraživanju folklorističkih pojava u Istri. Dosad je osiguran rad u kotaru voloskom sa središtem u Kastavščini, te se molbi Akademije odazvalo više vještih suradnika, s pomoću kojih će se u »Zborniku« podati potpuna slika cijeloga rečenoga kraja. Građe iz pojedinih općina sastavit će u cjelinu i obraditi jedan ili dvo-

jica između istarskih književnika, koji su tomu poslu vješti.« Važna je novost, što je Akademija kupila od R. Ptašinskoga fotografije iz narodnoga života u Istri (za 50 K). »Odboru za osnutak javne knjižnice u Opatiji dozvoljava se s obzirom na patriotsku svrhu te knjižnice popust od 70% od knjižarske cijene za sve publikacije Akademijske izašle do konca g. 1908., a besplatno mu se ne mogu dati iz načelnih razloga, jer Akademija svojih publikacija ne daje besplatno nikomu osim onih, s kojima zamjenjuje publikacije.« Vrijedno je znati i to, da je Akademija kupila na jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi saveza »Lade« u Zagrebu sliku: Školj sv. Marka od Klementa Crnčića, kao što i to, da je pazinski prošt Mons. A. Kalac Akademiji darovao: De Prierio Silvester, Rosa aurea. Lugduni 1521. i ovako još koja malenkost.

Veoma je važan „Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti« od profesora Ivana Milčetića, koji već dvije godine putuje po »zemljama i gradovima, gdje ima knjiga i rukopisa iz područja hrvat. glag. književnosti, da što prije napiše (i štampa u »Starinama« Akademije) njezinu bibliografiju i povijest.«

To će biti naskoro i valja se samo veseliti toj Milčetićevoj sustavnoj obradbi, jer se već iz ovoga »Prethodnoga izvještaja« vidi, kako je on potanko pregledao svu našu glagolsku starinu. Iz toga spominjem samo: »S osobitim sam veseljem i izvjedljivošću otputovao u Istru. Neobično velik broj glagoljskih rukopisa, što sam ih već doslije naveo, a domovina im je Istra, podržavaše u meni nadu, e ću se dokopati kake rijetkosti, i ako sam znao, da je bio Kukuljević više puta u Istri, i da mu je šiljao u Zagreb hrvatske natpise, knjige i rukopise mnogozaslužni Slovenac, skromni seoski pop Volčić. Moje su se nade izjalovile,« ali »praznoruk se ipak ne vratih iz Istre.« Sada nabraja, što je sve našao. U ovom će listu napose biti o tom govora, kada to prof. Milčetić u Akademijskim »Starinama« obradi.

Proslavi stogodišnjice Gajeva rođenja pridružila se Akademija izdavši Pisma pisana Dru. Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci, što je sabrao i uvodom popratio Dr. Velimir Deželić. Na osnovu ove korespondencije je Deželić lijepo prikazao politički život i razvoj Gajeva doba, koji bijaše na čelu tadašnjemu preporodu, a šteta je, što u uvodu nije u pravoj mjeri osvjetljena i književna znamenitost Gajeve osobe, koji je u tom pogledu djelovao posve drugačije od tadašnjih prvaka nekih slavenskih grana. Dok je naime politički i kulturni razvoj (na pr. kod Slovaka) vodio k osnutku više manje samostalnih središta kulturnih na vlastitom narječju domaćem, udario je Gaj temelje hrvatskoga kulturnoga razvoja na osnovi štokavskoga dijalekta, kojim je govorila većina naroda »ilirskoga« izvan granica uže Hrvatske, i nastojao taj jezik raširiti dalje na zapad među Slovence, gdje je našao gorljivoga pristašu samo Štajerca Stanka Vraza. Ovakovo djelo, koje osvjetljuje lik

našega preporoditelja u svezi sa njegovim prijateljima iz cijeloga slavenskoga svijeta, morao bi imati svaki inteligentni Hrvat. U jednom pismu (na str. 309.) spominje Vraz Gaju i našega tinjanskoga leksikografa Voltića (Voltigi), iz čijega je »Ričoslovnika« Vraz proučavao hrvatski jezik.

Dalje je znamenito Akademijsko djelo »Prinosi za hrv. pravno-povjestni rječnik«, što ga piše Dr. Vladimir Mažuranić. U ovoj je seriji izišao II. svezak, koji sadržaje riječi od čteta do grabež. Malo će biti stranica, na kojoj nije spomenut koji pravni spomenik iz Istre, štampan ili u rukopisu pohranjen u arhivu Akademije. Od velikoga broja prinosa navest ću ovdje primjera radi bar jednoga, i to iz kastavskoga statuta od god. 1613.: »Videći, da se po ovom gradu (Kastvu) nahaja, da jedni ter jedni objestniki i tvrdovrati ljudi hode po noće kamenjem hitajuć, i po gradu mnoge halavanje i škode ljudem čineć, z česa bi se mogla krv i ko goder zlo med ovim pukom pripetit: zato . . . vicekapitan s starejemi odlučiše i ordinaše, da od sada v napridak, kako se zvoni zvon, ki je na lože, ob noć u večer, da ne može nijedan po gradu hodit prez svetla; ni prvo zvona, ni pg zvoni nijednu halavanju, ni rumora da ne mozi po noći počet; a to pod penu libar petdeset i tri skasi od konopa prez svake milosti . . .« Pravnici, koji žele upoznati naš pravni život u prošlosti, naći će u ovom djelu veoma mnogo građe.

O ostalim trim knjigama ne ću ništa napose reći već samo to, da u njima može štošta naći i prijatelj glazbe (»Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske« od Fr. Š. Kuhača) i prijatelj književnosti i historije (Postanje Luciećeve »Robinje« od Dra. Branka Drechslera, Pjesme Mavra Vetranića i Marina Držića od Milorada Medinija, O psihologiji bez duše od Dra. Đure Arnolda, O staroj zagrebačkoj trgovini od Ivana Tkalčića) i prijatelj prirodnih znanosti (o tom posebna knjiga »Rada«) a naročito prijatelj folklore (narodnoga života i običaja) južnih Slavena, komu Akademija svake godine pruža po jednu knjigu »Zbornika.«

Moja je ovdje nakana, da samo upozorim na Akademiju Istrane, koji bi među pretplatnicima njezinim morali biti bolje zastupani, ali ne radi 20 K godišnje pretplatnine, nego radi ovih lijepih njezinih književnih darova. Pazinska gimnazija a sada i ona u Voloskom kaošto i nautička škola u Lošinj u morale bi biti prve na redu, a pogotovo Staroslavenska Akademija u Krku, sve kotarske učiteljske knjižnice (do sada jedino ona u Puntu), neka naša društva, u prvom redu »Narodna Prosvjeta« u Pazinu, veće čitaonice (bar 5—6 njih), mnoge općine, samostani (do sada samo onaj u Krku i na Koločunu), neke pučke škole, pa i Sokolska društva. A pojedinci? Sjećam Vas, gospodo akademske naobrazbe, da vas godišnje svaki politički dnevnik stoji više od Akademijskih publikacija. Mi smo Istrani navikli u Hrvatskoj i Zagrebu previše prosjačiti — i srećni smo u tom —, ali već je vrijeme, da bar u

književnom poslu bude drugačije. Zašto tako malo sveza sa zavodom, koji od svoga postanka (g. 1867.) u nevoljnim hrvatskim prilikama nije u nijednom pogledu nikada kompromitovan, nego nas pače solidnost i ozbiljnost njegova rada upravo zadivljuje?

Iz statistike o pučkoj školi.

Do sada je u ovim člancima bio obično govor općenito o pučkoj školi cijele Istre i Dalmacije prema ostalim zemljama austrijskim, a samo kadgod je štogod izneseno u pogledu škole u pojedinim školskim kotarima Istre. U ovom broju uzeti su u obzir u prvom redu sami kotari, a budući da će nakon dosadašnjega razlaganja sve ovo biti jasno i bez potankog tumačenja, neka govore ovdje same brojke. Ovo je pisano u učiteljskom listu u prvom redu za učitelje, koji će bez sumnje lako čitati ove brojke i iz njih jasno vidjeti, kako mi Hrvati i Slovenci držimo u Istri tanji kraj u svim kotarima proti Talijanima a bogme i proti Nijemcima. Sve ovo dakako po službenoj bečkoj publikaciji o stanju škole godine 1905.

I.

Javnih pučki škola ima grad Rovinj 2, kotar Kopar 46, Lošinj s Krkom 41, Pazin 28, Poreč 36, Pula 29 i Volosko 34 a Istra ukupno 216. Od tih je građanska jedna jedina, ženska talijanska pokrajinska u Kopru.

	Rovinj	Kopar	Lošinj	Pazin	Poreč	Pula	Volosko	Istra
jednorazrednica	—	18	22	18	20	16	23	117
dvorazrednica	—	17	13	5	5	4	7	51
trorazrednica	—	2	2	4	9	2	3	22
četverorazrednica	—	1	2	1	2	—	—	6
peterorazrednica	2	7	1	—	—	5	1	16
šesterorazrednica	—	—	1	—	—	2	—	3
sedmerorazrednica	—	—	—	—	—	—	—	—
osmerorazrednica	—	—	—	—	—	—	—	—
i to samo za dječake	1	5	7	2	3	4	—	22
i samo za djevojčice	1	5	7	2	3	3	1	22
a mješovitih škola	—	35	27	24	30	22	33	171
obuka cijelog dana	2	12	12	5	15	4	4	54
> pò	—	25	14	15	10	18	27	109
> cijelog ili pò dana	—	—	8	5	2	1	—	16
nastavni jezik								
{ hrvatski	—	9	28	18	6	14	19	94
{ slovenski	—	19	—	—	—	—	12	31
{ talijanski	2	14	10	5	28	11	3	73
{ njemački	—	—	—	—	—	1	—	1
{ mješoviti	—	4	3	5	2	3	—	17

godinu pred tim se

otvorilo škola	—	3	—	—	—	—	—	3
i » razreda	—	5	1	1	1	—	1	9
ili zatvorilo škola	—	4	4	2	—	—	1	11
i » razreda	—	—	4	3	—	—	3	10
zgrada veoma dobra	—	8	6	6	12	9	11	52
» dobra	2	10	17	15	7	4	18	73
» srednja	—	13	11	9	7	14	3	57
» loša	—	15	7	7	2	2	2	35
higijenski veoma dobra	—	7	4	7	14	10	9	51
» dobra	2	14	17	18	11	13	10	85
» srednja	—	20	14	5	3	6	14	62
» loša	—	5	6	7	—	—	1	19
zbirku učila imaju škole	2	14	15	16	16	7	28	98
privatnih pučkih škola	1	5	3	8	4	6	4	31
i to sa pravom javnosti	—	2	1	7	1	3	4	18
a bez prava javnosti	1	3	2	1	3	3	—	13
od kojih su za dječake	—	—	—	1	—	1	—	2
za djevojčice	1	1	1	—	—	1	1	5
a za oboje	—	4	2	7	4	4	3	24
nastav. jezik im je								
hrvatski	—	1	1	4	2	3	2	13
slovenski	—	—	—	—	—	—	—	—
talijanski	1	4	2	4	1	1	1	14
njemački	—	—	—	—	1	2	—	3
mješoviti	—	—	—	—	—	—	1	1
ukupni broj javnih i pri- vatnih škola	3	51	44	32	44	35	38	247
2.								
učitelja-ica javnih škola	17	138	120	78	96	117	90	656
učitelja	9	83	79	59	55	78	72	435
i to sa ispitom osposob. sa svjedodžbom zrelosti	7	34	31	23	20	42	34	191
bez svjedodžbe	1	4	2	4	2	5	1	19
bez svjedodžbe	—	6	7	3	9	5	3	33
vjeroučitelja-kateheta	1	3	2	—	—	4	—	10
vjcroučitelja-dušobrižnika	—	36	37	29	24	22	34	182
učiteljica	8	55	41	19	41	39	18	221
i to sa ispitom osposob. sa svjedodžbom zrelosti	8	42	29	11	31	31	10	162
bez svjedodžbe	—	10	8	3	6	4	1	32
bez svjedodžbe	—	1	—	—	—	—	—	1
ručnih radnja sa svjed. i bez svjedodžbe	—	2	3	5	—	3	7	20
—	—	—	1	—	4	1	—	6
broj javnih škola, gdje uči- telj podučava vjeronauk	—	4	1	—	4	1	4	14
broj nepopunjenih mjesta	—	—	6	—	16	1	6	29

broj djece, koja su dužna polaziti školu		3.						
i to dječaka	626	6568	3435	3631	4085	4653	4325	27323
a djevojčica	724	6075	3834	3457	3845	3808	4122	25865
ukupno	1350	12643	7269	7088	7930	8461	8447	53188
broj djece, koja polazi:								
javnu pučku ili grad. školu								
dječaci	488	5001	2467	2110	2532	3397	3264	19259
djevojčice	617	4604	1483	2520	2200	2738	2918	17080
ukupno	1105	9605	3950	4630	4732	6135	6182	36339
privatnu pučku školu								
dječaci	—	260	57	104	347	780	161	1709
djevojčice	33	296	78	111	251	684	294	1747
ukupno	33	556	135	215	598	1464	455	3456
pučku šk. uopće ukupno	1138	10161	4085	4845	5330	7599	6637	39795
višu ili strukovnu školu ili uči kod kuće								
dječaci	46	65	70	99	78	233	114	705
djevojčice	1	43	30	20	45	47	39	225
ukupno	47	108	100	119	123	280	153	930
radi dušev. ili tjeles. nesposobnosti ne polazi školu								
dječaka	11	155	53	93	60	65	116	553
djevojčica	13	177	80	96	82	105	123	676
ukupno	24	332	133	189	142	170	239	1229
premda zdrava, ne polaze šk.								
dječaka	81	1087	788	1225	1068	188	670	5107
djevojčica	60	955	1163	1710	1267	234	748	6137
ukupno	141	2042	1951	2935	2335	422	1418	11244

Ova šuma brojki jasno govori svakomu, koji se zanima za istarsku pučku prosvjetu i pozna naše narodnosne i političke prilike.

Osim službene publikacije iz Beča, po kojoj je sve ovo do sada obrađeno, ima još jedna druga službena publikacija o pučkom školstvu, iz Poreča t. j. godišnji izvještaj zemaljskoga školskoga vijeća za Istru u Trstu zemaljskomu odboru u Poreču, koji podastire taj izvještaj zemaljskom saboru, tako da svaki zastupnik u svakom zasijedanju dobije po jedan štampani primjerak za pojedinu godinu. Čudno, da nas nijedan naš zastupnik na osnovu toga izvještaja nije nikada upoznao sa našom školskom nevoljom. Evo nešto iz takova izvještaja za šk. g. 1904./5.

Od općih javnih pučkih škola njemačka je samo jedna, dakako u Puli, i to odmah peterorazrednica, kakovu Hrvati imaju samo jednu, Talijani čak 14 a Slovenci dakako niti jednu. Talijani imaju pače još tri sa 6 razreda.

	hrv.	hrv.-talij.	slov.	slov.-talij	talij.	njem.
jednorazrednica	44	9	11	—	16	—
dvorazrednica	20	6	12	1	14	—
trorazrednica	4	1	1	1	14	—
četverorazrednica	—	—	—	—	6	—
peterorazrednica	1	—	—	—	14	1

šesterorazrednica . . .	—	—	—	—	3	—
škola excurrando . . .	—	—	1	—	—	—
pomoćnih	26	1	5	—	5	—
ekspozitura	—	—	—	—	1	—

Nije li iz toga očevidna nepravica proti Slavenima? A što da kažemo o onoj sramoti. po nastavnom jeziku mješovitim školama? To su nekako kompromisne škole! A hoće li ostati i u eri političkoga kompromisa?

Slovinci čini se nemaju premalo škola. Talijani imaju dakako manje od Hrvata, što nije ni čudo, ali je nepravedno to, što talijanske imaju mnogo više razreda i učitelja a daleko manje svoje djece. Samo u dva kotara ima hrvatskih i slovenskih škola, u voloskom (19 hrv. i 12 slov.) i koparskom (19 slov, 9 hrv. i 4 mješov.). Kad bi se ta dva kotara odijelila glede škola po nastavnom jeziku, bilo bi u jednom tridesetak hrvatskih škola a u drugom baš toliko slovenskih. Ta dioba bi sigurno bila na korist uspjehu u školi.

U talijanskim školama Istre je obuka većinom cijeli dan a u hrvatskim većinom poludnevna, jer su hrvatske škole prenatrpene ili drugim riječima: neka radije trpi obuka u svim hrvatskim školama nego da otvorimo (= zem. odbor) novih hrvatskih škola.

Pučku školu i učitelja uzdržava zemlja, koja ima u tu svrhu školsku zemaljsku zakladu i zakladu za učiteljske mirovine. Za školstvo podupire zemlju država. Za stan učitelja i materijalne potrebe svojih škola troši općina.

Nije moguće reći, koliko troše sve općine skupa za naše školstvo. Za državu znamo, da je na pr. za g. 1904. dala zemlji za školstvo 47.712 K. Te je godine zemlja potrošila iz jedne zaklade 591.732 K a iz druge 76.545 K. Lijep je to novac, a kako malo od toga uživamo mi. (Svršit će se.)

Fiat justitia!

Po nastavnom jeziku ima u Istri hrvatskih, slovenskih, talijanskih, njemačkih, hrvatsko-talijanskih i slovensko-talijanskih pučkih škola. Osim toga je propisano, da se na mnogim hrv. školama poučava po nekoliko sati na sedmicu talijanski jezik kao obvezatan predmet, a na nekim tal. školama hrvatski jezik kao obvezatan predmet. Uslijed toga moraju hrv. učitelji poznavati tal. jezik, a tal. učitelji hrv. jezik, hrvatski narod u Istri mora se naučiti talijanski jezik, a tal. narod u Istri hrvatski jezik: tako će se susjedi razumjeti, poštivati, ljubiti: prestat će nacionalni boj itd. itd.

No evo kako je:

Na hrvatskim školama mora se poučavati i poučava se tal. jezik, a na talij. školama se hrvatski jezik ne poučava; hrv. učitelji u Istri moraju znati talijanski, a tal. učitelji ne treba da znaju hrvatski; hrv. učitelji ne dobiju mjesta, ako talijanski ne znaju, a tal. učitelji dobiju bez poznavanja hrvatskog jezika. Hrvatski učitelji moraju proučiti tal. literaturu, tal. slovniciu itd., i podvrći se ispitu pa za to potrošiti dosta vremena i novaca, a tal. učiteljima toga ne treba: Za nagradu imaju talijanski učitelji veću plaću, a hrv. učitelji

manju, za nagradu imaju hrvatski učitelji u Istri dva kot. školska nadzornika (slovenskoga i talijanskoga), a talijanski učitelji samo jednoga tal. nadzornika.

Događa se pako, da po koji hrv. učitelj u Istri nema ispita iz tal. jezika (ili ga ne pozna); za takva učitelja nema mjesta: hrvatska se škola zatvara, a hrvatski učitelj se šeće gladan bez kruha: Trpi dakle naš narod bez škole, a trpi i hrv. učitelj. S tal. učiteljima se ovako ne postupa niti sa tal. narodom, nikada ni u nijednom slučaju.

Što se pako tiče hrv.-tal. (utrakvističnih) škola, imamo napomenuti ovo: Na takovim školama poučavao je 1 učitelj u isto vrijeme (u jedan dan) 12 škol. godina t. j. djecu hrvatskih šest škol. godina i djecu talij. šest školskih godina. To se je školskim oblastima nakon dvadesetak godina pričinilo pre — pak što učiniše? Evo: Ako je na takovim školama bilo 25 do 30 tal. djece uz stotinu hrvatske, onda se je za tu tal. djecu imenovao tal. učitelj, a za hrv. jedan hrvatski; ako je pako na takvoj školi bila stotina hrvatske djece, a samo 2 učenika talijanska (za koje se ipak nije moglo imenovati učitelja), ondje je ostala utrakvistička škola, i hrv. učitelj mora radi ono par tal. djece imati ispit iz tal. jezika kao nastavnog jezika, inače ne može biti imenovan, a škola se mora zatvoriti.

Pitamo: Je li to pravo? Kad će biti ravnopravni naši učitelji s talijanskima, kad će biti ravnopravne naše škole s talijanskima, kad će biti ravnopravan naš narod s talijanskim?

Mislili smo, da će nam u eri kompromisa biti bolje, ali je stvar krenula na gore, jer dočim je prije Zemaljski odbor dopuštao, da se na hrv. škole namještuju učitelji privremeno i bez ispita iz tal. jezika, izrekao se sada Zem. odbor protiv toga. Imamo šada u Zemaljskom odboru dva hrv. asesora, poslovi pokrajine morali su se po smislu kompromisa pravedno razdijeliti, a što se je dogodilo?

Pučko školstvo cijele pokrajine ima u rukama talijan asesor Chersich. Istina je, da u Zem. odboru jesu tri tal. asesora a samo dva hrvatska, moraju dakle tri Talijana više poslova na brizi imati nego dva Hrvata; ali neka tri tal. gospodina uzmu nešto poslova od žandarmerije, »peršupa«, vodâ . . . , a školstvo hrvatsko neka se dade hrvatskome asesoru, a talijansko školstvo talijanskome asesoru, neka naše škole i učitelji budu u svemu i po svemu ravnopravni s talijanskim učiteljima.

Hrv. učitelj.

Zapisnik

glavne godišnje skupštine „Hrv. učitelj. društva za Istru „Narodna Prosvjeta“ u Pazinu“ održavane dne 17. srpnja 1909. u Puli.

Stogodišnjica rođenja Ljudevita Gaja.

Govorio prof. M. Zgrablić.

(Svršetak.)

U Zagrebu se Gaj stalno nastanio unišavši u odvjjetničku pisarnu, da se pripravi za buduće zvanje. Mladež opojenu novim idejama okupi oko sebe. U tom kolu bijahu Babukić, Derkos, Marić, Ante Mažuranić, Popović, Rakovac, Vukotinović, Smodek i drugi. Ti mladići svojim energičnim nastupom unatoč protestu mađarskih đaka i mađarskih profesora isposlovaše od akademskog senata Smodeku dozvolu, da smije na juridičkoj akademiji predavati hrvatski jezik kao neobvezatan predmet. Mnogi slušahu ta predavanja, ako i bijahu vrlo skroman početak: tu se viđahu u prvom redu drugovi Smodekovi, zatim profesori Hrvati i Nijemci te mnogi činovnici raznih kategorija. Zanosni mladići stvoriše si odmah program za svoj rad; u njemu baciše oko najprije samo na Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, dok su ostale zemlje pustili za onda s vida iz opreznosti, da njihovi zahtjevi budu identični onim hrvatskih staleža, koji su tražili jedinstvo tih kraljevina te odlučno istupili protiv nečuvanih zahtjeva Mađžara. Da bude otpor protiv tih to jači, izdade grof Janko Drašković u materinjem jeziku svoju poznatu disertaciju, hrvatski politički program sve do god. 1848. Već u njoj pozivlje domoroce, da pišu svojim jezikom i pristanu uz svoju braću. Zato neka se uvede hrvatski jezik u sve domaće urede. (Brošura je pisana jezikom, koji u velike zanosi na štokavski govor.) Draškovićevoj misli probijaše led druga brošura: *Genius patriae super dormientibus filiis suis* od Derkosa sa još žarkijim rodoljubljem. Malo zatim izdade Jan Kollar u Karlovcu treću brošuru pod naslovom: *Sollen wir Magyaren werden?* Kako vidimo, javni se život kretao u prilog mladome krugu oko Gaja, koji se vrlo često sastajao na dogovore i vijećanja, što valja raditi. Tim intenzivnijim saobraćajem, dopisivanjem i pjesmom budnicom nastojahu mladići da zainteresuju šire slojeve za svoje rodoljubne osnove. Ali brzo uvidješe, da će samo tim načinom teško povući ulicu u svoje kolo. Zato treba novine, kakve već izdavaju Česi i Mađžari, a nekoliko vremena prije ih i imadahu i Srbi (Frušić i Davidović). Najbistriji i najbogatiji u tom kolu — Gaj podastre molbu god. 1832. ugarsko-hrvatskom konziliju za dozvolu, da smije izdavati na hrvatskom jeziku književni časopis: *Danicu* po uzoru »*Letopisa Matice Srpske*« i *Časopisa českoga muzeja*. Hrvatske županije preporučise molbu Gajevu, dodavši mu najbolju kvalifikaciju u moralnom i materijalnom pogledu. Uza sve to otezaše konzilij sa odgovorom bojeći se plodova takva pothvata, kakve su vidjeli mjerodavni faktori kod Mađžara za saborisanja u Požunu.

Kako su Madžari bili ozlovoljili Dvor sa svojim zahtjevima, nađoše u njega Hrvati prilično simpatija. Zato upravi Gaj molbu na cara za izdavanje novina. Dugo ne bijaše odgovora, zato pohiti u Beč sa preporučnim pismom od Jana Kollara na tadanjeg českog patriotu grofa Kolovrata, predsjednika dvorske kancelarije. Taj ga preporučí Meternichu, i Gaja primi Car u audijenciju. Odatle je Gaj otišao s potpunom nadom, da će mu već jednom stići željena dozvola, jer mu car Franjo I. između ostalog reče: »Ja, ja die Ungarn, die machen uns wohl viele Geschichten. Sie schreiben zu viel und wollten, dass die Kroaten nichts schreiben sollten.« Iza dvogodišnjeg natezanja te ustrajnog i spretnog rada Ljudevita Gaja u Pešti te u Beču stiže željena dozvola za izdavanje novina tek jeseni god. 1834. Veselje silno zavlada među mladima. Oni svi neosporivo držahu svojim kolovodom Gaja, jer samo on je svojom spretnošću i svojim svezama sa naučnjacima i plemićima ishodio taj silni uspjeh. Odmah izdade za pretplatu svoj oglas: Svetloj i Prepoštovanoj gospođi vsakoga stališa i reda slavnoga naroda slavenskoga vu južneh stranah, kanoti: Horvatom, Slavoncem, Dalmatinom, Dubrovčanom, Serbljem, Kranjcem, Štajercem, Korušcem, Istrijanom, Bošnjakom ter ostalem ljubiteljem i zavetnikom lepo pozdravljenje« etc. uz krepku motivaciju o potrebi novina. Nova godina 1835. donesla je napokon narodu zlatnu jabuku. Već u siječnju te godine stadoše izlaziti dva puta na nedjelju na po arka »Novine Horvatzke« uz literarni prilog Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka« sa motom: »Narod prez narodnosti je telo prez kosti. Oprezni Gaj je zadržao i stari pravopis i kajkavačko narječje u svojim novinama, premda njegovi drugovi htijahu da se sve odmah piše novim pravopisom i štokavskim govorom. On je najprije naumio zainteresovati za novine publiku, osobito staleže i svećenstvo, da tek kasnije u zgodno vrijeme učini svojim drugovima po volji, kad ne bi tom novotarijom odbio od sebe starije konservativne elemente, osobito stare kajkavačke književnike. Tadanja cenzura bijaše vrlo oštra pa ne propuštaše u novinama članaka o političkom životu domaćem. Zato su one donosile samo personalne vijesti; zatim samo suhoparne vijesti iz Engleske, Franceske, Njemačke, Turske etc., ali o domaćim prilikama nikakve. Publika uzimaše sa osobitom poštom te novine u ruke misleći, da sve piše ugledni Gaj, koji dopisivaše sa mnogo i mnogo uglednih naučnjaka evropskih, ponajpače sa korifejima slavenskim na kulturnom polju. Danica pako bijaše kud i kamo važnija u to doba, jer je mladi učiniše svojim literarnim listom. Tu su se prvog puta tiskale razne pjesme budnice, kao »Još Hrvatska« od samoga Gaja, današnja himna »Lijepa naša« od Mihanovića i druge. U Danici još iste godine preote mah novi pravopis i štokavsko narječje po želji samih literata. Kroz godinu dana je Gaj stekao čitalačku publiku pa je promijenio svojim novinama ime u »Ilirske narodne novine«, a Danici u »Ilirsku Danicu«, a mjesto kajkava-

čkog govora i stare ortografije je uveo u nje svoj novi pravopis i štokavski govor. Pri tome je štampao svoj program: Uzbuditi u Ilirima ljubav do naroda i ilirske domovine, ujediniti braću, povratiti svim Ilirima njihov silni i plemeniti jezik, na novo podignuti slavu plemena i domovine tako, kao što je nekoč bilo.

Da vidimo, što ga je ponukalo na tako teške promjene! U to doba su Madžari upravo bjesomučno napeli sve žice, ne bi li hrvatske županije naprosto pretvorili u ugarske te pojam Hrvatske izbrisali sa geografske karte evropske. Tom nečuvenom šovinizmu opirahu se Hrvati na saboru u Požunu vrlo žilavo pa se utjecahu i Dvoru za pomoć, koji ih je djelomice i štitio. Pronicavi je Gaj dobro znao, da malena i osamljena Hrvatska ne će dugo uzdržati boja sa moćnim protivnicima, pa da će konačno nemilosrdno podleći. Zato je tražio on, kako bi stvorio veliku skupinu podobnu, da se Madžarima junački othrva. Prema tome htijaše on pod tim imenom najprije kulturno, a kasnije politički ujediniti cijeli slavenski jug, kako razabiremo već iz njegova programa. Izabrao je novo ime, jer znadijaše, da se nijedno južno-slavensko pleme — ni Slovenci, ni Hrvati, ni Srbi slozi za volju ne će odreći svoga imena na korist drugome. Tadašnja teorija naučna, da su južni Slaveni neposredni sinovi starih Ilira, te kraljevina Ilirija za Napoleonove vlade još ga jače potakoše na izbor tobože zajedničkog imena «Ilira.» Štokavsko pako narječje je proglasio književnim jezikom zato, što čakoveci i kajkavci zajedno tvore kud i kamo manju etnografsku skupinu nego li sami štokavci. Kraj toga bijaše već Vuk svojim djelima stvorio lijepi štokavski govor književnim jezikom Srba, kojim pisahu i stari pisci Dubrovčani, Dalmatinci, Slavonci i Bosanci. Dalekosežni su ga dakle motivi potakli na radikalnu promjenu. Izveo ju je vrlo brzo, premda ga savjetima odvrćahu Kollar, Safařík i drugi slavenski korifeji od prenaglog tog koraka. Prilike su u Hrvatskoj bile povoljne pa ih on sa neočekivanim uspjehom izrabio tako, da mu se je čudio čitav naučni svijet među Slavenima. Ali upravo sa fanatičnom žestinom udari i na nj nama poznati Kopitar, kao što navaljivaše na sve novotarije među južnim i zapadnim Slavenima. On htijaše silom da bude iza smrti Dobrovškoga (1830.) duševnim auktoritativnim vođom svih tih pokreta. Nu mladi ga bezobzirce turiše u pozadinu te kretahu svojim putem dalje. To ga je u velike ljutilo pa drmaše još jače njegovim i onako razdraženim žvcima: bijaše šušičav. Ponajpače Gajeva novotarija ogorči mu život, jer razabiraše, da se ne će ostvariti njegova teorija: Svaki govor nekà razvija svoju književnost; vremenom će nadvladati onaj, koji se bude odlikovao ponajboljim piscima, kao što je to u staro doba učinilo atičko nad ostalim grčkim narječjima. U tom separatizmu bijaše po svoj prilici i malo političke primjese, jer se poboja, da će cijeli slavenski jug prihvatiti štokavski govor svojim književnim jezikom. Pri tome bi pala

u vođu ona njegova teorija, koju bijaše Vuku suffirao: Svi su štokavci Srbi, svi kajkavci Slovenci, a samo čakavci su Hrvati. Iz toga ćemo razabrati najlakše njegov fanatizam proti Gaju, uz koga pristadoše listom svi mlađi u Hrvatskoj, dapače i mnogi mladi književnici Slovenci, ponajpače oni iz južne Štajerske. Zato je napeo sve žice, da utuče Gajeve ideje. Pismenim je saobraćajem sokolio stare kajkavce pisce na otpor protiv Ilirizma. Kolovodi njihovom Kristijanoviću je dapače savjetovao, da radije piše njemački nego li štokavski. Slovence pako pristaše Gajeve je nazvao naprosto renegatima, a Prešerna, prvaka u separatizmu slovenskom, jest podupirao rukama i nogama, premda ga inače nije trpio. Tom temperamentnom i vrlo darovitom pjesniku je napokon uspjelo, da gorensko narječje učini slovenskim književnim jezikom. Srbi pako u trojednoj kraljevini i južnoj Ugarskoj prigriše Ilirizam unatoč vjerskoj razlici, ali oni u slobodnoj kneževini ne znađahu mađarskog pritiska pa ne promijeniše kraj svoje jake narodne svijesti i narodne crkve svog imena. Da protiv sebe oslabi otpor među kajkavskim piscima, osobito među svećenstvom, udari u svojim novinama složno sa staležima na slobodu protestanata u Hrvatskoj, koju zahtjevahu Mađari na saboru u Požunu. Tim upravo diplomatskim postupkom osvoji veliku većinu svećenstva u Hrvatskoj za svoje ideje. Kajkavci stadoše proučavati štokavski govor i njime pisati, a zagrebačko biskupsko sjemenište postade najjačom Gajevom gardom, kako je on sam govorio. Od god. 1836 letio je Gaj neočekivanom brzinom od uspjeha do uspjeha, koje postizavaše što duhom vremena, što svojim mudrim postupkom, što svojim upravo mističkim darom govora. Neodoljivim čarom svoje riječi osvajaše dapače i najžešće protivnike u svakom staležu. Kad je bilo tlo dovoljno pripravno, nije on stao samo pri propovijedanju novih ideja među idealnim ljudima svoga vremena, već se on bacio po primjeru preporoditelja u ostalih naroda, osobito po onim u Čeha i Mađara, na realan rad. Mladež je energično stala oko toga raditi, da u Zagrebu, svojem kulturnom centru, podigne razne institucije i zavode, koji će najjače širiti narodnu ideju i kulturu u čitavoj masi. Odatle se rodiše čitaonica, narodni muzej, hrvatska pozornica, Matica ilirska, gospodarsko društvo itd., nakratko u njegovo doba od godine 1835. do 1848. Hrvatska je napredovala više nego li prije kroz stoljeća. Znatno se ublažiše staleške opreke u tom kratkom razdoblju, uz narodni rad pristadoše dobrim dijelom i okoreli feudalisti, katoličko svećenstvo te mnogi časnici u vojsci na veliko čudo naroda, a taj je pokret bogme stvorio i dobu najpopularnijeg bana Jelačića, za koga junački održasmo pobjedu za narodni opstanak. Stečevine su dakle ilirskih trudbenika, u prvom redu one Ljudevita Gaja, aere perennius, no najtrajnije i najzamašnije je djelo tog velikana, da je štokavskim književnim jezikom stvorio od Hrvata i Srba jedan kulturni narod. Još za života Gajeva znali su nas lukavi političari kraj vjerskih, historijskih i tradi-

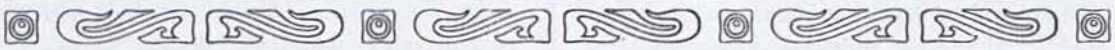

cionalnih i političkih razlika nahuškati na bratoubilački boj zbog naše političke nezrelosti, ali kulturno nas nijesu rastavili niti će nas rastaviti nikakva lukavost, opirala se ona o koje mu drago svote novca i o još tako jake topove. U tom grmu zec leži i najbolji zalag za našu bolju budućnost.

Kad je nadošao 50-tih godina teški apsolutizam, Ljudevita Gaja turiše u pozadinu, u kojoj je i umro god. 1872. Nu njegove ideje u novije doba preotimlju opet mah u sva tri južno-slavenska plemena pa ih u prvom redu kulturno zbližuju, te se mirne duše možemo nadati boljoj budućnosti. Kamo sreće, da su južni Slaveni uza sve protivštine ustrajno gojili ideje Ilirizma! Jamačno bi nama danas svima bolje bilo.

Prema tome iz srca kličemo:

»Slava ocu našeg preporoda, ali živjele njegove ideje!

VJESNIK.

Književne obavijesti.

Mladi Istranin. List za mladi svijet. Izlazi u Opatiji. Uređuje učitelj Viktor Car Emin.

Sadržaj broja II.:

Na dušni dan, spjevao R. K. Jeretov.
Sokolski dan, napisao V. Car Emin.
Mali Rudar, spjev. Crvenko Bjeloplavić.
Jačajmo se (sa slikom malih Sokolaša).
Vesele zgone majmuna Floka (sa slikama), šaljiva crtica.

Veliki i mali medvjed, priča, prevela Zlatica Bjelohlavek Korać.
Odsječeno udo, Ovdje je . . . . Iz moje torbice.

* * *

Primismo svesku I. godine VII. časopisa namjenjena filozofiji i drugim znanostima, što izlazi u Senju (prije u Krku) svakog drugog mjeseca pod imenom Hrvatska straža za kršćansku prosvjetu. Cijena K 7, za pučke učitelje samo K 3. Ova sveska ima 130 strana.

Sadržaj:

- I. Princip praktičnosti i aktuelnosti u filozofiji (1. Općenito omalovažavanje filozofije. Valja pobuditi zanimanje za filozofiju. 2. Ističimo praktičnost filozofije i njezinu uporabnost na život! 3. Princip aktuelnosti ili što valja filozofu obrađivati? 4. Način. 5. Naša perspektiva).
- II. Paulsen, moderni filozof: Etika i odgoj naroda.
- III. Racionalizam u nauci o spoznaji i u primjeni na vjeru i moral. (Uvod. Dva reda: logički i ontološki, koje spaja spoznaja. Krivi sustavi. A. Odakle općenite ideje. [Hipoteza prirodnih ideja. Platon. Kartezij. Leibniz Kant. Fichte, Schelling, Hegel.] B. Racionalizam u praksi).
- IV. Važnost moderne kritike.
- V. Historija religije. (Iranci. Grci).
- VI. Moderna kritika i Evandjelje.
- VII. Ocjene novih djela.
- VIII. Časopisi.
- IX. Svaštice.

Davorin Trstenjak. Uzgoj čovjeka borca. U Zagrebu. Tisak. C. Albrechta (Maravić i Dečak). 1909. Cijena 1 K.

Zanimiv je problem, kojim se bavi Davorin Trstenjak u navedenoj knjizi. To je problem Carlyle-ovih heroja, Nietzsche-ova »Übermenscha«, Gorkijeva »Skitalice«, problem, koji često susrećemo u povijesti ljudske misli.

Taj se problem daje na razne načine riješiti prema tome, kako shvaćamo svijet. Uzgoj čovjeka borca naime nije ništa drugo, nego praktična uporaba svjetovnog nazora kod čovječjeg uzgoja. Drukčije si predstavlja čovjeka borca monist, za koga nadnaravni svijet ne postoji, nego li katolik, koji vjeruje u jedno transcendentno biće. Stog stanovišta moramo prosuđivati i djelo Davorina Trstenjaka.

Trstenjak prihvaća moderni svjetovni nazor u potpunom opsegu. Taj svjetovni nazor sačinjava metafizičnu pozadinu njegovih zaključaka.

Za Trstenjaka ne postoji nadnaravni svijet. »Današnji proroci uče svijet, da se treba kanići ropske strpljivosti, slijepo pokornosti i one plačljive sentimentalnosti, pa se zadahnuti enerzijom, junaštvom, te raditi i boriti se ljudski za svoju korist, za ovaj svijet, (Potertasmo mi! Op. pis.) (L. c. str. 5.)«. »Religija hrabrosti vodi narode u slavu i kraljevstvo zemaljsko«. (Potertasmo mi! Op. pisc.) (L. c. str. 15.). Tako veli Trstenjak.

Jasno je onome, koji pozna život na ovome svijetu, da nas život s ove strane groba ne može zadovoljiti. Psihološka disharmonija, koja odjekuje »dolinom suza«, razriješava se u harmonične akorde s one strane groba. Čovječja duša bez ideje besmrtnosti bila bi psihološki monstrum. To priznaje i sam Schiller: »Die Idee der Unsterblichkeit . . . . ist ein Beruhigungsgrund für unseren Trieb nach Fortdauer«. (Kleinere philos. Schriften XII (1.) 126.

Samo po sebi slijedi, da nema ni milosti, kad nema nadnaravnog svijeta. »Mje-

sto da vjerujemo u razvoj, u svoj napredak, u svoj duh, u svoju snagu, mi držimo, da smo otpali od Boga, da nam je razum potamnio, da smo griješni i slabi, da ne možemo ništa bez milosti, (Potertasmo mi! Op. pisc.), da smo kao zločinci osuđeni na smrt« i t. d. (L. c. str. 3.). Taj je nazor diametralno oprečan nauci katoličke crkve, po kojoj čovjek ne može steći vječno blaženstvo bez milosti.

Sasvim materijalistički zvuče riječi: »Gdje nema materije, nema ni eneržije«. (L. c. str. 22.). Dakako, komu čovjek nije ništa drugo, nego li kombinacija atoma, za njega vrijedi dotično pravilo.

Da Trstenjak i djelovanje duše shvaća sasvim materijalistično, držim, da ne trebam dokazivati. Kako banalno shvaća Trstenjak svrhu čovjeka, dokazuje nam slijedeći odlomak: »Čovječja je svrha u ostalom, da živi i uživa ovaj krasni svijet, ali uza to treba da pazi, da preko mjere ne uživa ni u jelu, ni u pilu, ni u čemu, a da ne prevršuje ni u radu, ni u trošenju eneržije«. (L. c. str. 25.).

Koliko je uzvišenija nauka o svrsi čovjeka, kako ju nauča kršćanstvo, od tog rafiniranog epikureizma!

Moderna duša zabranjuje svaki auktoritet, da, njoj je svaka potčinjenost nemoralna. »Što je čovjek prosvjetljeniji, to više uviđa, da je svaka potčinjenost nečudoredna (Potertasmo mi! Op. pisc.), pa hoće da bude slobodan, a slobode nema bez tjelesne i duševne hrabrosti. (L. c. str. 34.).

»Vjera u čuda, sav misticizam i sve što se protivi prirodnim zakonima, ustupa u prosvjetljenom svijetu sve više mjesto pozitivizmu, zdravom razumu«, Dakle goli materijalizam, to je piščev »Credo«.

Moderni je čovjek prekinuo sve veze, koje su ga vezale s nadnaravnošću. Da se tome zahtjevu potpuno zadovolji, valjalo je i moral razdijeliti od vjere, valjalo ga je laicizirati. I stvorila se fraza o »neovisnom laičkom moralu«. »Vrhunaravna

čudorednost stoji na neprirodnom temelju, koje u prirodi ne može da bude i ne može da postoji. Ona traži uporište izvan zemlje, na nekoj drugoj zvijezdi, gdje ga nema. Što se ne osniva na razumu, iskustvu i znanosti, mora da pada«. (L. c. str. 53.). Prema tome i Trstenjak zastupa moral bez religije. Što vrijedi »moral bez vjerskih spona«, svjedoči nam moralna statistika Francuske. Za moralno djelovanje potrebna su dva elementa: 1. raspoznavanje moralnih zasada, a 2. razlog, koji nas obvezuje, da se prema tim spoznanim zasadama u praksi ravnamo. Racionalistični moral bez religije nema razloga, poticala (Beweggrund), koji bi svladao čovjeku prirodenu moralnu tromost. Zato i jesu posljedice »čistog morala bez skolastičnog dogmatizma« nemoralne.

Naveli smo samo neka značajna mjesta iz Trstenjakova djela, iz kojih se može lako razabrati, kojim duhom odiše Trstenjakov čovjek borac. Priznajemo, da se u knjizi, o kojoj govorimo, nalazi tu i tamo i po koje korisno zrnice, no vrijednost tih zrnaca iščezava pred zabludama, u koje je Trstenjak upao poprimivši moderni svjetovni nazor. Kad bi nam taj svjetovni nazor mogao potpuno nadomjestiti kršćanstvo, bili bismo prvi, koji bismo uza nj pristali. Međutim znamo, da ne će nikada do toga doći, jer smo osvjedočeni o božanskom karakteru naše religije. Naš pojam čovjeka borca bitno se razlikuje od Trstenjakova blaziranog monista. Nama je uzorom čovjek zadojen kršćanskim načelima, a ne čovjek, koji se zagrijava za monizam, materijalizam i t. d. kojega je već Plato u svojim dijalozima šibao.

To je naš sud o Trstenjakovu djelu!

Lične i školske vijesti.

Kotar Volosko.

Sjednica c. k. kot. škol. vijeća u Voloskom.

Dne 12. novembra 1909. održavala se se je sjednica c. k. kot. škol. vijeća, iz koje priopćujemo slijedeće:

1. Predsjednik predstavlja novoimenovanog c. k. kotarskog škol-kog nadzornika Karla Pribila.

2. Potpredsjednikom c. k. kot. škol. vijeća imenuje se Karla Pribila.

3. Priopćuje se, da je c. k. pokr. škol. vijeće razdijelilo dvorazrednu talijansku pučku školu u Voloskom u dvije samostalne jednorazrednice, i to u jednu sa hrvatskim i u jednu sa talijanskim naukovnim jezikom, da su se komisionalno pregledala gradilišta za nove školske zgrade u Berseču i Kukuljani-Trnovici, te nova školska zgrada u Vodicama, da su se spisi za ustanovljenje pučke škole u Dragi Mošćeničkoj i za proširenje pučke škole u Poljanama otpremili c. k. pokr. škol. vijeću. Priopćuje se dalje, da je c. k. pokr. škol. vijeće imenovalo definitivno Fr. Bafa nadučiteljem, Mariju Glazer učiteljicom, M. Lovrića podučiteljem na muškoj pučkoj školi u Kastvu i Mariju Hajdinger učiteljicom u Sv. Mateju, da je c. k. kot. škol. vijeće namjestilo privremeno Zorku Franki, Frana Jelušića i Vinka Šepića u Opatiju, Jos. Puhara u Veprinac, Petru Justić u Zamet, Mariju Širolu u Kastav, Fr. Škofa u Hrušicu i Mariju Bolekano učiteljicu žen. ruč. radnja u Artviže, da su Fr. Uršić, dosadanji c. k. kot. škol. nadzornik i Fr. Waišel, nadučitelj u Hrušici umirovljeni, da su Milka Mogorović i Anka Češćut prešle službovati u drugi kotar, te da je D. S. u M. otpuštena iz službe.

4. Preporuča se doznačenje odnosnog petgodišnjeg doplatka A. Dukiću u Mošćenicama, Fr. Zecu u Lovranu, St. Šiškoviću u Hrpeljama i A. Tončiću u Klani.

5. Preporučuju se molbe za potporu A. Č. u Z., I. F. u R. i L. T. u M.

6. Preporučaju se molbe za remuneracije A. L. u L., B. J. i H. J. u K.

7. Preporučaju se molbe za uređenje beriva A. M. u M. i I. O. u H.

8. Predlaže se proširenje pučke škole u Materiji, Mošćenicama, Rukavcu, Munama i ženske u Kastvu.

9. Moli se, da c. k. pokr. škol. vijeće dozvoli namještenje jednog suplenta za kotar Volosko.

Ispit osposobljenja.

Dne 15. i slijedećih dana tek. mj. obdržavao se je kod c. k. ispitnog povjerenstva u Kastvu ispit osposobljenja.

Pismene radnje bile su :

a) Iz hrvatskog jezika i pedagogike : Na koji se način i kojim sredstvima razvija u školske mladeži interes za nauku.

b) Iz njemačkoga kao kulturnog jezika : Beschreibung des Prüfungszimmers.

c) Iz talijanskog jezika kao predmet : La famiglia. (Po slici).

d) Iz realija : 1. Kako se t. maće u pučkoj školi povjesna štiva ? 2. Kako se tumači u pučkoj školi rastezanje krutih tjelesa i tekućina uslijed topline ?

3. Kažite u kratko kako ćete voditi izlet u šumicu ili u vrt, na što ćete pri tome upozoriti djecu, e da ih podučite o hrastu ili o boru, o krompiru ill o kupusu glavatome ?

e) Iz računstva : 1. 20 radnika dovršilo bi neku radnju u 18 dana. U koliko dana bit će ista radnja gotova, ako je poslije 4 dana otišlo 12 radnika i ako se poslije drugih 11 dana vratilo 8 radnika ?

2. Iz valjkasta debela promjera 0.60 m, dužine 6 m izrezana je greda kvadratičnog prereza : Kolik je obujam deblu, kolik je obujam grede i koliko je otpalo drva u trijeske ; napokon koliko je vrijedila greda i koliko trijeske, ako se m^3 grede plaća sa 35 K., a m^3 drva za ogrijev 4 K 60 h ?

3. Obradite metodički diobu obična češnika sa cijelim brojem ?

Ispitu su se podvrgla četiri kandidata i dvije kandidatkinje. Rade Dinka, učiteljica u Risiki-Paprati, Širola Olga, učiteljica družbine škole u Voloskom, Prosen Maksimilijan, učitelj u Malinskoj, Vanik Ivan, učitelj u Pazinu i Novak Ivan, sada nenamješten, položili su ispit osposobljenja za podučavanje na općim pučkim školama,

a Gržinić Josip, učitelj u Kringi, za podučavanje talijanskog jezika na hrvatskim pučkim školama.

* * *

Upravitelj c. kr. učiteljske škole u Kastvu, gospodin Fran Franković, nastupio je jednogodišnji dopust i nastanio se u Voloskom-Opatiji ; privremenim upraviteljem imenovan je prof. g. Vl. Nazor.

Kotar Kopar.

Vjenčao se dne 8. studenoga u Brestu Josip Zlatić, učitelj u Poljicama na otoku Krku, gđicom Ružom Mikac iz Bresta. — Naše čestitke !

Sastanak hrv. učitelja kotara Kopar.

Predstavnik učitelja kopar. kotara Gašo Licul, sazvaio je hrv. učiteljstvo onog kotara na sastanak za 7. studenoga u »Narodni dom« u Roču. Sastanku je prisustvovao i predsjednik »Narodne prosvjete«. Raspravljalo se prijateljski o školskim, učiteljskim i društvenim prilikama u Istri.

Škola u Gorenjojvasi (Lupoglav) proširena je na dvorazrednicu. Uz nadučitelja Frana Krbavca nastupila je nedavno službu kao učiteljica gđica Stefica Russnak.

Kotar Krk.

Jurdana Josip, bivši upravitelj škole u Gorenjojvasi, imenovan je privremenim nadučiteljem u Dobrinju.

Kakav treba da bude školski nadzornik i kakav ne treba da bude.

»Lehrerzeitung« piše :

U nekoj staroj školskoj novini našli smo govor rektora Görgen-Wallenfangen-a odlazećemu okružnom školskom nadzorniku. Iz toga govora vadimo slijedeće rečenice :

Školski nadzornik treba da bude kako orao, koji se ponosno uzdiže nad sve ono, što je nisk, ali opet da ne bude kao orao, koji daje, da slabiji osjećaju njegove oštre pandže.

Školski nadzornik neka bude kao pčela, koja traži i sakuplja med, t. j. dobro, svagdje gdje ga nađe, ali neka i ne bude kao pčela, koja zujeći i brundajući leti od cvijeta do cvijeta.

Školski nadzornik neka bude kao mjesec, koji svijetli onima, što tumaraju u tmuni, ali opet neka i ne bude kao mjesec, koji se neprestano mijenja.

Školski nadzornik neka bude kao kamen uglovnjak, koji odbija sve pogibli, ali opet neka i ne bude kao kamen uglovnjak, koji često postaje kamenom smutnje.

Školski nadzornik neka bude kao morska bibavica, koja potresa i najčvršće stijene, no neka ne bude kao bibavica, koja se neprestano pjeni i tutnji.

Školski nadzornik neka bude kao strukovni časopis, koji se zauzima za školu i učiteljstvo, za učiteljevu sreću i plaću, no neka i ne bude kao časopis, komu se valja podvrgavati trajnomu pritisku (tiskanja).

Novi referenat za administrativne i ekonomske školske stvari.

Dugogodišnji referenat za administrativne i ekonomske školske stvari na c. kr. primorskom Namjesništvu u Trstu, dvorni savjetnik Czermak Rudolf pl. Eichenfeldski, otišao je u mirovinu. Njegovim nasljednikom imenovan je namjesnički savjetnik Princig, c. kr. kotarski glavar u Tolminu; služio je prije kao politički činovnik na nekim mjestima u Istri.

Riječ našim pretplatnicima.

S našom novinom smo eto pri koncu godine. Naše društvo mora poravnati račune s tiskarom. Znaete, da smo od prošle godine dužni bili tiskari 500 kruna, a za ljetos nismo namirili duga tiskari. Naš učiteljski ponos od nas zahtijeva, da tiskaru isplatimo, a bome i ona to zahtijeva. Čisti računi, mirna savjest. Da našom novinom služimo hrv. prosvjeti u Istri, uvjerali ste se iz njezina sadržaja; da hoćemo da se novina naša podigne sve to više na čvrstom temelju, i o tom ste se mogli uvjeriti. Treba nam u Istri mnogo, vrlo mnogo u svakom pogledu, a ponajpače u prosvjetnom. Vi hoćete da ne zaostanemo, da idemo dalje i dalje, onda platite Vašu pretplatu, otrgnite od ustiju za duševnu hranu. Današnjem broju priložili smo do trista poštarskih naputnica: svi neka otpreme iznos, tako ćemo dobiti do 2000 K i namiriti troškove i veselo ćemo se prihvatiti rodoljubnog i nesebičnog posla u budućoj godini.

Još vas molimo, da svatko od vas nastoji da dobije po jednog pretplatnika za buduću godinu. Pretplatnici neka nam se izvole javiti što prije, da doznademo, koliko ćemo primjeraka svakog broja tiskati.

Novac šaljite Franu Barbaliću, učitelju u Bermu kod Pazina, Istra.

Odbor.

Oglas natječaja

za slijedeća učiteljska mjesta :

1. mjesto nadučitelja II. reda, učiteljice III. reda i podučitelja na tro-razrednoj mješovitoj pučkoj školi u Tinjanu. Nastavni jezik hrvatski i talijanski.
2. mjesto ravnajućeg učitelja III. reda na jednorazrednim pučkim školama u Boljunu, Kašćergi, Grdoselu, Sv. Lovreču od Prdubca, Drenju i Pazinskom polju (Drndići). Nastavni jezik hrvatski, talijanski kao predmet.
3. mjesto učiteljicâ III. reda na dvorazrednim mješovitim pučkim školama u Kršanu, Kringi i Pićnu. Nastavni jezik hrvatski, talijanski kao predmet.
4. mjesto učiteljice II. reda i podučiteljice na četverorazrednoj mješovitoj pučkoj školi u Pazinu. Nastavni jezik hrvatski, talijanski kao predmet.
5. mjesto podučitelja na tro-razrednoj mješovitoj pučkoj školi u Sv. Petru u šumi. Nastavni jezik hrvatski, talijanski kao predmet.
6. mjesto nadučitelja II. reda na dvorazrednoj mješovitoj pučkoj školi u Kringi. Nastavni jezik hrvatski, talijanski kao predmet.

Beriva ovih mjestâ ustanovljena su pokrajinskim zakonom 5. junija 1908. zem. zak. br. 32.

Molbe imadu se podnijeti propisanim putem ovomu c. k. kotarskomu školskomu vijeću do 31. decembra 1909.

Molitelji za mjesta ravnajućih učitelja (nadučitelja) moraju dokazati osposobljenje za naknadno poučavanje vjeronauka.

C. k. kotarsko školsko vijeće

PAZIN, 26. novembra 1909.

Predsjednik :

Š o r l i, v. r.

Na uvaženje!

Častim se saopćiti, da sam nakon osamgodišnjeg svog rada proširio i preuredio znatno svoj posao, a da time udovoljim najraznolikijim zahtjevima stovanog općinstva.

Preporučam sve potrebštine školske, uredovne i zasebne, koje zasjecaju u knjižarsku, papirničarsku, knjigovešku i tiskarsku struku.

Na skladištu imam veliki izbor pedagoških, povjesnih i narodnogospodarskih knjiga, te nagradnih knjiga za mladež i za narod, onda pjesmarica, slikovnica, hrvatskih muzikalija za sva glazbala i pjevanje, molitvenika, nabožnih knjiga i koledara.

Primam pretplate na sve časopise, književne i modne listove.

Držim na skladištu *Cirilo-Methodske marke, papiriće, tužbiće, olovke, brisala, razglednice i listovni papir.*

Svaka narudžba izvršuje se najbrže i najsolidnije.

Sa velesťovanjem:

Knjižara, papirnica i knjigovežnica

IVAN NOVAK - PAZIN.

NOVE

elegantne originalne korice

„**NARODNE PROSUJETE**“

—≡— upravo su dogotovljene.

Cijena originalnim koricama je 1 kruna.

Uvez cijelog tečaja u originalne korice

2 K, a u obične korice bez tiska K 120.

Naručbe upravljaju se na
tiskaru **LAGINJA I DR.**, Pula.

UTEMELJENA

GOBINE 1894.

o TELEFONA 8801 36. o

o POŠT. ČEKA BROJ 66.387.

== Papirnica. ==

Tvornica pečata.

NARODNA TISKARA
= I KNJIGOVEŽNICA =

LAGINJA I DRUG.

ULICA GIULIA, 1. = PULA = ULICA GIULIA, 1.

Preporuča sl. učiteljstvu slijedeće
- navedene školske tiskanice: -

Alfabetički popis. - Glavni imenik.

Inventar. - Iskaz Izostataka.

Iskaz o okolnosti učenika.

Iskaz djece o obvezatnosti po-
laska škole. - Ispitna svjedodžba.

Kronika. — Matica.

Namira vrhu učiteljske plaće.

Odlaznica. - Otpusnica.

Opravljeni zapisnik.

Popis knjižnice. - Razrednica.

svjedodžba polaznica. - Školske
obavijesti. - Tjednik.

Naručbeni koledar za g. 1910.

popisom svih školskih, općinskih, crkve-
nih, posujilničkih i sudbenopravnih
tiskanica, kao i popisom svakovrsnih
pisarničkih potrepština.

Šaljemo na zahtjev franko i badava.